

चांदोबा

जुलै १९६८

सर्व महाराष्ट्राचा अपमान साक्षात्सारे त्यांना वाटले. म्हणून परस्परांचे वैर विसरून पुन्हा एक जुटीने इंग्रजांना तोंड देण्याचे त्यांनी ठरविले.

प्रथम दौलतराव शिंदे व नानापुरचे दुसरे रघुजी भोसले यांनी परस्परांशी हात मिळवणी केली. त्यांनी यशवंतराव होळकर यांच्याशी हात मिळवणी करण्याचा यत्न पण केला, परंतु त्यात यश झाले नाही. होळकरांनी दोघांच्या मैत्रीचा परिणाम पाहून सत्य करता येईल असा विचार केला होता. परंतु त्यांनी सत्य करण्याने कबूल केले तोपर्यंत हातची संधी निघून गेली होती.

१८०६ च्या ऑगस्ट महिन्यात देशच व मराठे यांचे युद्ध सुरू झाले. मराठ्यांकडे २,५०,००० सैनिक व फ्रेंच पद्धतीने शिक्षण मिळविलेले ४०,००० शिपाई होते. इंग्रजांनी पण युद्धाची उत्तम तयारी ठेवली होती. निरनिराळ्या जागी युद्ध सुरू झाले. मुख्य

युद्धक्षेत्र दक्षिणेकडे व उत्तरेकडे होती. गुजरात, बुंदेलखंड व ओरिसा प्रांतात लहान लहान युद्धे झाली. सर्व ठिकाणी इंग्रजांचा जय मिळाला. शिंदे व भोसले यांचा अनेक वेळा पराभव झाला व त्यांनी निरनिराळे तह करून घेतले. १७ डिसेंबर १८०६ या रोजी देवनाग येथे जो तह झाला त्या तह-प्रमाणे नानापुरचे भोसले कटक प्रांत, बालासोर व वर्षा नदीच्या पश्चिमेकडील सर्व प्रांत हातचा घालवून बसले आणि त्यांनी इंग्रजांचे मांडलिकत्व स्वीकारले.

२० डिसेंबर रोजी शिंदे सरकारने इंग्रजांशी सुरुवात अर्जुन गाव येथे तह केला. या तहान्वये त्यांनी गंगा यमुना नद्यांचा मध्य-प्रदेश इंग्रजांना दिला. त्याच बरोबर जयपुर, जोधपुर व राहदण्डा उतरे कडील राज्य, पश्चिमेकडील अहमदगढ, भडोच व अजिंठा पर्वतापर्यंतच्या प्रदेशावरचा अधिकार ते घालवून बसले.

भुतांवरुनर व्यापार

एका गांवी एका गरीब शेतकऱ्याला दोन मुले होती. मोठ्याचे नाव होते शिवू व धाकट्याचे रामू. शिवूचे लग्न एका श्रीमंताच्या मुलीशी झाले. म्हणून त्याचे कांढुबिच जीवन सुखाचे झाले. रामूचे लग्न गरिबाच्या मुलीसो झाले. म्हणून त्याला गरिबीत दिवस काढावे लागत.

दायकोच्या सांगण्यावरून रामू चणे, चुरमुरे पकोडी वगैरे वस्तू घरात तयार करून एका टोपलीत घालून विकू लागला. रामूची यायकी घरी बसून तबऱ्याच्या कामाला हातभर लावी. गावभर फिरत्यावर संख्याकाळी त्याला कुटुंबाच्या पोटापाण्या पुरते पैसे मिळत. एकदा रामूला रिकाम्या हाताने घरी परत फिरावे लागले. कारण त्या दिवशी काही तरी सण होता. गावात प्रत्येकाच्या घरी पक्वान्नांचे जेवण होते. चुरमुरे कुटागे कोण विकत घेणार? म्हणून

संख्याकाळपर्यंत गावभर हिडून अगदी हातास होऊन तो परत घरी निघाला.

तो गावच्या स्मशानाजवळ आला तोपर्यंत चांगला काळोख पडला होता. त्याला दुरून पुसट काही वाकृती हालत असलेल्या दिसत होत्या. ती भुते जसणार वात त्याला चांगला उरली नाही. परंतु तो भितर नव्हता. साहसी हिमंतवान होता. सप्तजुतदारपण ती तितकाच होता. संकट समयी पळपुट्या-सारखा पळून जाणारा नव्हता. प्रसंगावधान राखून काय करावे हे त्याला चांगले कळत होते. म्हणून तो एका झाडाखाली बसून भुतांचे लक्ष त्याच्याकडे जावे म्हणून मोठमोठ्याने ओरडू लागला—“गरम चुरमुरे, च्या कुटागे मसालेदार, पकोडी मिठाईही किती मजेदार!”

उपाशी भुतांनी ते ऐकले आणि घाबली. रामू भोवती धाडका करून उभी राहली व म्हणाली—“आम्हांला, आम्हांला हे!”

"तुम्हा करता तर घेऊन आलो आहे, सा: पोटाभर!" रामू म्हणाला.

भुतांनी रामूच्या टोपलीवर हात मारला व सारी टोपली रिकामी केली आणि म्हणू लागली—"खरोखरच फुटणं आहेत असाले-घार आणि मिठाई आहे ननेदार. रोज कां नाही जागीत तू?"

रामू म्हणाला—"तुम्ही म्हणालात तर रोज जाणोन."

त्या दिवशी रिकामी टोपली घेऊन घरी गेला आणि बायकोला म्हणाला—"आज पासून भुते माझी गिऱ्हाईक झाली आहेत. त्यांच्याबरोबर मी व्यापार करणार आहे.

त्यांच्याशी मैत्री झाली की मग आपल्याला जे पाहिजे ते मिळेल. कसली उपाव भासणार नाही."

रामूची बायको गप्प नसली. नकार किंवा होकार काहीच दिला नाही. कारण नवऱ्याच्या कर्तबगारीवर तिचा पूर्ण विश्वास होता. तो जे काही करतो तिथार, कळत करतो, अविचाराने काही करीत नाही हे तिला चांगले माहीत होते. म्हणून तिने पुन्हा दिवशी टोपली भरून बघे चुरमुरे पकोडी, बर्दरे मिठाई तयार करून दिली. रामू संव्याकाळपर्यंत बरा बाहेर पडला नाही. काळोख पडल्यावर टोपली ओक्यावर घेऊन निघाला. तो सरळ स्मशानात गेला.

भुते धोळका करून त्याच्या वारी वाजूला जमा झाली आणि एका क्षणाघात त्याची टोपली रिकामी झाली.

तेव्हा रामू भुतांना म्हणाला—"हे पहा! मी आहे व्यापारी. पैसे घेऊन माल विकतो. मी रोज छान निरनिराळे पदार्थ आणीत जाईन. पण तुम्ही पैसे दिले नाहीत तर माझ मी काही आणणार नाही."

"अरे, तुला काय पैसेच हवेत ना? घे पाहिजे तितके. पांढर घेये." थोडा वेळ असे सांगून भुते गेली आणि टोपलीभर

आणि म्हणाली—"हे घे, आता रोज आले पाहिजे बरे रुपये आपूत दिले का? आम्ही तुम्ही वाट पहात बसू."

रामूने पण घेण्याचे वचन दिले व टोपलीभर रुपये घेऊन घरी गेला. बायकोला तर हर्ष रोग झाल्यासारखे झाले. ओरडून म्हणाली—"अजोबाई! इतके रुपये!"

"मी तुला नव्हते का सांगितले की भुते माझी गिऱ्हाईक आहेत. आता, हात पाय हलवल्याशिवाय आधुष्यभर आनंदाने साऊ पिरा." रामू बायकोला म्हणाला.

रामूचे घेत विकत घेतले, गाई गुरे विकत घेतली व एक सुंदर घर स्वतःला राहण्यासाठी बांधले. ते सर्व पाहून मोठ्या भावाला आश्चर्य वाटले. तो रामूच्या घरी आला व म्हणाला—"रामू! तुला एकदम एवढे धन कोठे रे मिळाले?"

रामूने शिवूला खरे खरे हे सांगितले. "अस्त! म्हणजे भुतांशी व्यापार करण्यात फायदा आहे तर! मी मुंडा तसाच व्यापार करून पैसे मिळवून आणतो." शिवू म्हणाला.

रात्री शिवूवण रामूसारंशीच एक टोपली भर मिठाई, बघे चुरमुरे घेऊन स्मशानात गेला.

रामूला भीती वाटू लागली, आपल्या-सारखे साहूक, धीटपणा भाऊ दाखवू शकला नाही तर. त्याने भुतांना भीती दाखविण्याचा विचार करून ठेवला. भाऊ स्मशानात गेल्यानंतर रामू तेल व काढ्याची पेटी घेऊन स्मशानात गेला. स्मशानाच्या कडेला काटेरी झाडे खुऱ्ये होती. रवांच्यावर तेल शिंपवून ठेवले.

शिवू स्मशानात पोचला होता. तो जवळ आल्याबरोबर भुते गराडा घालून त्याच्या चारी बाजूला जमा झाली आणि बरडावून विचारू लागली—"रोज मायचे रक्त देऊन तू नाहीसाच जाणाय की रे! पुन्हा अशी

फसवा फसवी करशील का?" रागाने ती झेलत होती.

इतक्यात राम पुढे घाबत आला व म्हणाला—"बांणा सोडा. नचव देणारा मी होतो, हे नव्हते."

भुतांनी शिवूला सोडले व रामूला गराडा घालून उभी राहली. म्हणाली—"मग बोल, तू का नाही आलास?"

"तुम्हांला एवढेच एक कळते. पण मी रोज घाली हे नाही कळले. मला वाटेत दुसरी भुते अवचून पडीत होती. यासी सवें दोपली रिकामी करीत तेव्हा मला सोडीत. त्यांच्या ताकडीतून सुटका मिळेल तर ना मी येणार! काय करू, बांणा!" शिवू म्हणाला.

"असं, होय! दाखव, ती भुते कोठे आहेत ती. आज त्यांचा सनाचार घेतो आली," सवें भुते म्हणाली.

"चला तर!" असे रामू म्हणाला आणि त्यांना कांटेरी झुडपांजवळ घेऊन आऊन म्हणाला—"या झुडपात बघून बसली आहेत."

भुतांनी भागे पुढे पाहिले नाही आणि सर्व झुडपात फिरली. क्षणाभ्यांत रामूने काडी पेटवून झुडपांना आग लावली. भुते घाबरून बाहेर आली आणि पळून गेली. त्यानंतर स्मशानात देखील कोणाला कधी भुते दिसली नाहीत.

रामू आपल्या मोठ्या भावाला घरी घेऊन गेला आणि म्हणाला—"दादा! अरे काळजी कसली? आपल्याकडे जे काही आहे ते बाहून घेऊ आणि सुस्ताने पुढचे आयुष्य घालवू."

त्यानंतर दोघा भावांनी मिळून खेती भाजी केली. स्नापार पतन केला. पुष्कळ पैसा मिळवला व सुखी झाले.

पडकें दंडळ

[५]

[पुढच्याच्या बाळभक्त स्वतःचा वक्ताव करोत शिखीमुळ ज्या जागी पोचला त्या जागी विक्रमकेसरी आला. ते दोघे, चार कोठे आहेत माचा प्रीथ काडीत डोंगराळ प्रवेगात पोचले. तेथे तिपुळ पातळ अफळेने एक मोठे लाकडी बाहुने दिसले. त्याम कुठे त्याच्या वायाबाहुन निघून जाताच शिखीमुळ पथिनीत स्वता. पुढे]

लाकडी बाहुल्याचे हात हलतांना जो दोघांचा जीव कांचविला. आपण दोघे पुढे वारीक भावाज झाला तो ऐकून काम गेलो असतो व 'राम' म्हटले असते." टक्कालून कुवा पुढे निसटून निघून गेला विक्रमकेसरी म्हणाला. आणि दुसऱ्या क्षणी त्रिशूल वेगाने जमिनीत शिखीमुळ त्या लाकडी बाहुल्याकडे फिरला. शिखीमुळ व विक्रमकेसरी ते दृश्य बघित होऊन पहात होते. त्या बाहुल्याचे बुल्लच पण ध्यानपूर्वक पहात म्हणाला— "परक्या वेवळ्याच्या त्या पुजऱ्याने आपल्या बाहुले येथे कल्ल सारक्यांसाठी हे "हे लाकडी बाहुले नसून राक्षसी ठेवलेले दिसते आहे. आपल्या पूर्वी कोणी बाहुले आहे. आज लाल कुप्याने आपला तरी झकडून गेलेला दिसतो आहे आणि

याच्या हातच्या त्रिशूलाखाली सापडून जखमी झालेला किंवा भेलेला दिसतो आहे. पहा ना, त्रिशूलाला लागलेले रक्त साबळे ओहे आणि सूर्याच्या फिरणाऱ कसे छान चमकत आहे."

विक्रमकेसरीने दुकून भाल्याचे टोक त्या राक्षसी बाहुल्याच्या पायाला मारून पाहिले. बाहुले चौडे हलले. ते राहून शिखीमुखलाकडे वळून तो म्हणाला—"शिखी! मला वाटते, आपण थोडा प्रयत्न केला तर माला सहजी खाली पाडता येईल. माला असेल ठेवून दिले तर आपले सांगी शिखी खालून आपल्याचा प्रयत्न करतील आणि त्रिशूला खाली सापडून ठार होतील."

Full Screen 127

शिखीमुखने होकाराची मान हलविली आणि विक्रमकेसरीला एक मोठी शिखी दाखवित म्हणाला—"आपण दोघांनी थोडा प्रयत्न केला तर हा हल्ले व गडगडत पाण्यावर येऊन आदळला तर या बाहुयाचे तुकडे होऊन पातील."

पुढे मनाची टप्पून दोघांनी तो चमक घोराने हलविला आणि जी गडगडत जाऊन त्या बाहुल्यावर आदळला. त्याचा धक्का बाहुल्याच्या एका पायाला लागला आणि दुसऱ्या स्तराला बाहुला 'कर' असा आवाज करीत जमिनीवर पडला. त्याच्या हातातला त्रिशूल धूर जाऊन पडला.

"काय कसे छान फले झाले. पण तो लाकडी बाहुला पडला त्यावेळी जो आवाज झाला तो त्या कुत्र्याच्या किंवा त्याच्या अनुयायांना नक्कीच ऐकू गेला असेल." शिखीमुख म्हणाला.

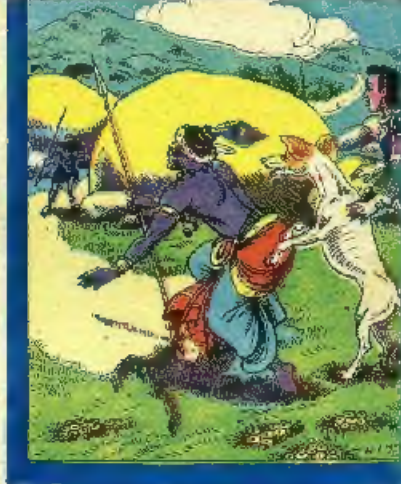
"त्यात शंका करण्याची गरजच नाही. मला तर असे देखील वाटते की त्यांनी आपल्याला बगडाखाऊन पाहिले देखील असेल. कदाचित ते हे पहात उभे होते की त्या बाहुल्याच्या हातचा त्रिशूल केव्हा आपल्या छातीत लागतो व केव्हा आपण

त्याच्या पायावर लोटोण घालतो." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"आता मला आणखी एक शंका वाटू लागली आहे. आपण आपल्याच नादारा त्या कुष्ठ लोकांच्या आळ्यात गुरफटून गेलो तर नाही? शबर वस्तीतून आपल्या मदतीला आलेल्या लोकांना पाठवून आपण मोठी चूक केली. हा घुष्टांत आपण दोघांनी तोंड देणे कठीण नाही का? येथेच कोठे तरी ते ठपून बसले असणार." शिखीमुख म्हणाला.

ते दोघे बोलतच होते, तेवढ्यात कुत्रा, (जे बोंगरातल्या गुहेत शिरला होता) भुंकत आपल्या मालकाजवळ येऊन उभा राहिला. कुत्र्याच्या भुंकण्यावरून शिखीमुखला वाटले की पुजाऱ्याचे अनुयायी येथेच कोठे तरी दबा घेऊन बसलेले असणार व कदाचित आपल्यावर हल्ला करण्याच्या तयारीत असणार.

शिखीमुख कुत्र्याला जखम ओढून कुत्र्याला आपल्या मित्राला म्हणाला—"केसरी! कायपण हे कुत्रे आहे? अरे, माणसांपेक्षा मायाळ, विश्वासू आणि शूर, अरे हो, पण येथे उभे राहण्यात किंवा पुढे जाण्यात भीका दिसतो आहे. पुजाऱ्याने

अनुयायी घुस्सून लपून बाण सोडून आपल्याला ठार करतील. मोठमोठ्या लडका आडून आपण पाहिजे तर पुढे जायला हरकत नाही. हा कुत्रा आपल्याला वाट दाखवतयला आहेच."

परंतु कुत्रा पुढे जाण्या ऐवजी मागच्या पायावर उभा राहून मोठमोठ्याने भुक् लागला त्याच्या त्या बागण्याचा अर्थ ओळखून शिखीमुख खडकाआड रांगत पुढे जाण्याऐवजी उठून उभा राहिला. त्याची दृष्टी त्याच्याकडे पळत येणाऱ्या एका सहर तरणावर पडली. त्याच्या हातात चतुष्पबाण होता. परंतु इतक्या दुकून मानत पळत येत

होता की उभा राहल्यावर थोडा वेळ त्याच्या तोंडा वाटे एक शब्द देखील आला नाही. शिखीमुखने त्याला दम घ्यायला थोडा वेळ देऊन विचारले—“कोठला राहणारा तू? असा पळत येण्याचे कारण काय?”

तो म्हणाला—“मी गाय गावचा राहणारा. आमच्या गावचे सर्व धान्य नाग जातीचे लोक घेऊन लुटून नेत आहेत. मी मदतीसाठी नुसत्याकडे पामत आलो आहे. तू जिवजीचा सुलगा शिखीमुखच ना? तुझ्या कुठ्याला पाहून तू व तुझे अनुयायी जवळ पास कोठे असाल असे मला वाटले. म्हणून तुझ्या कुठ्याच्या पाठीमागून मी पळत आलो.”

Full Screen

127

तो शबर म्हणाला ते नाग जातीचे लोक म्हणजे पुजाऱ्यांचे अनुयायी नोकरच असावेत असे शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांना वाटले. शिखीमुखने डोंगराच्या पायथ्याला असलेल्या गाय गावाकडे पाहून त्या शबर तरुणाला विचारले—“धान्य लुटायला आलेल्या लोकांबरोबर एक उंच अनुषंग कोणी आहे का?”

“असा कोणी विसला नाही. नाग-जातीचा कोणी लट्टूसिंह नांवाचा एक मनुष्य त्यांचा जायक आहे. त्याला लांब लांब मिश्रा आहेत. दिसायला तो रानटी रेड्यासारखा काळा व आडवांड आहे.” तो वरून म्हणाला.

“असं! तू आमच्या गावी जा आणि मी सांगितले आहे म्हणून सांग, यवतीला या म्हणावे. आम्ही दोघे पुढे जातो. आम्ही त्या लोकांना गावाबाहेर पाळल टाकू देणार नाही. तुझ्या गावची वाट मला माहीत आहे.” शिखीमुख म्हणाला.

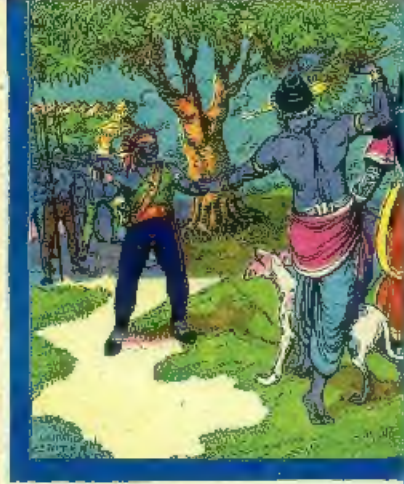
गायगावचा तो तरुण शिखीमुखच्या गावी निघून गेला आणि शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघे गायगावाकडे निघाले. पंधरा मिनिटात ते त्या गावी येऊन पोचले. तेथे झाडाखाली शबरजातीचे तरुण उभे

होत व त्यांना धाकडपट्या दाखवत बाण बरडावीत नागजातीचे दहाबारा सशस्त्र लोक पाहून वेत असलेले दिसले. त्यांना पाहताच ते पुजाऱ्याचे अनुयायीच असले पाहिजेत हे दोघांनी ओळखले.

शिखीमुखला एक युक्ती सुचली. तो त्या पाहारेक-यांजवळ जाऊन म्हणाला—“तुमचा मालक तो पुजारी आहेना? तो कोठे आहे एक काम आहे. त्याला भेटण्यासाठी मी आलो आहे.”

ते ऐकून पाहारा देणाऱ्या पैकी एक जण शिखीमुखला स्वाहाळून पहात मोठभाने हसला व म्हणाला—“पुजाऱ्याला भेटायला आला आहे, म्हणे! काम आहे म्हणे! तू कोण रे! बदमास! शबर जातीचा पोर! आयचे मालक क्षणात प्रगट होतील व क्षणात वदूयपण होतील.”

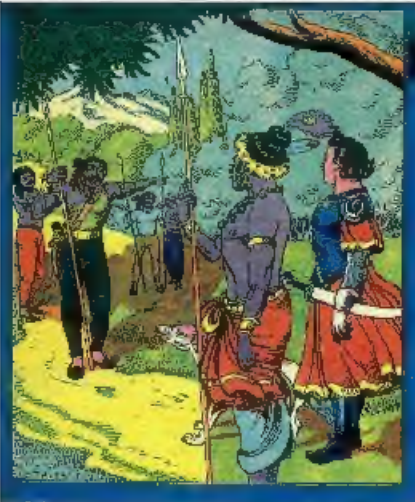
दुसरा एक जण शिखीमुखला व त्याच्या कुठ्याला ओळखून म्हणाला—“अरे हा तर आपल्या हातातून गिसटून रात्री पळून गेलेला शबरजातीचा तो तरुण आहे. याने आपल्या पैकी दोघांना जखमी केले होते. या कुठ्याला पकडायला म्हणून गेलेल्या दोघांना हा कुत्रा बाबला पण होता, त्याचा हा धावी, हो याला सुद्धा कोठेतरी पाहल्या-

सारखे आठवते.” असे म्हणत तो आपला भाला उचलून शिखीमुख व विक्रमकेसरीच्या अंगावर धावला.

शिखीमुख व विक्रमकेसरीने पण आपापले भाले उचलले. शिखीमुख पाऊल पुढे न टाकता म्हणाला—“तुमच्या मालकाला भेटायचे आहे. पाहारेक-यांशी आमचे काय बांके. पण रथाच्या पैकी कोणी आमच्यावर हल्ला केल्या तर त्यांचे मरण निश्चित पणेजवळ आलेच समजा. नंतर तुम्ही ज्या शबर लोकांवर पाहारा देण्यासाठी उभे आहा ते पळून जातील. ते पुजाऱ्याला कळले तर तो तुम्हाला उभा चिरून खाईल.”

शिखीमुखच्या तोंडचे ते दान्य ऐकताच तो नाग तरुण मागे फिरला व म्हणाला—
आमचा मामक लट्ठूसिंह याने आम्हाला जे काय सांगितले आहे ते आपण करावयाचे नाही. या भूखाऱ्या तोंडी लागण्यास काय अर्थ आहे?" असे म्हणत तो शिखीमुखला म्हणाला—"पुजारी कोठे आहे, हे नाही आम्हाला माहीत. पण त्यांचा उजवा हात लट्ठूसिंह गांवात आज्ञाची पोती भरित आहे. तुला मरण हवे असेल तर त्याला जाऊन पुजारी कोठे आहे हे विचार."

शिखीमुख व निष्कमकेसरी दोघे गावाकडे वळले. जातांना ते विचार करू लागले,

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

24 / 80

आता पुढे काय करावे, अर्धा तास कायेल सांघर लोकांना मदतीला यायला. हो पर्वत त्या लट्ठूसिंहाला गण्यात गुंलवून देवता आले तर बाबा शक्क्यांबरोबर येतील व सर्वांना कोंद करू शकतील. मंतर त्या पुजाऱ्याचा पण समाचार जेता घेईल विकस! तुला काय वाटते?" शिखीमुखने विचारले.

"दोक! आपण तसेच करू या. बल!" निष्कमकेसरी म्हणाला. ते दोघे गावात पोचले तेव्हा काही बाग लोक धान्याची गाठोडी बांधित होते. एका बाजूला एक आढडांस मनुष्य आपल्या खांब खांब मिश्र पिळवटत एका हाताने होता, त्याच्या पुसत्या हातात भासा होता.

शिखीमुख त्याच्याजवळ जाता जाता मध्येच बांबला व जोराचे हाक मारीत म्हणाला—"लट्ठूसिंह! तू हा काय प्रकार आपण्य दालवला आहेस? विचार्या गावकऱ्यांनी मेहनत करून विकवलेले धान्य तू फुकटाल असे लुटून नेणार होय? मनुष्य आहेस की राक्षस? हा का न्याय झाला?"

लट्ठूसिंह तेव्हा पाठमोरा उभा होता. मागे वळून शिखीमुखकडे आश्चर्याने पहात म्हणाला—"कोण रे तू! ओ हो! जिवाचीचा पोर वाटते? फुकळ ऐकले आहे तुझ्या

बिषयी, एकदा पाहिले पण आहे तुला. तू बाम्हनी नाग जातीच्या लोकांना व्याथ धर्म शिकवायला गेला आहेस, होय ना? पण तुला कोणे शिकवायचे हे अजून कळले नाही आम्हाला.” असे सांगून तो आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला—“पाहता काय? गाला व त्याच्या मिचाला एकत्रून प्रथम साडाला बांधून ठेवा.”

लट्ठसिंहाचा हुकूम होताच चार नाग शिखीमुखला व विक्रमकेसरीला बऱ्यासाठी पुढे येऊ लागले. पण प्रचंड ओळखून शिखीमुखने आपल्या मित्राला सावध केले व दोघे एकेक पाऊल मागे सरकू लागले. मागे सरकून शत्रू बेसावध असतांना चार करावयाचा, असा हेतू होता दोघांचा. नाहीतर इतर लोक जटकान पुढे येऊन त्यांना चारी घेऊन उभे राहतील.

शिखीमुखला मागे सरकताच पाहून लट्ठसिंह मोठ्याने हसला व म्हणाला—

“जबरदस्ताचा सत्वरट निघावाचा मुलगा! अशा मित्री आणुबाईं जसेल असे नव्हते मला वाटले.”

ते ऐकून उद्वेग करीत शिखीमुख दोन पावले पुढे टाकून म्हणाला—“लट्ठसिंह! तू कदा जंजी व शक्ती तिन्हीत बाह्याहून मोठा आहेस. मग मला एकडेप्यासाठी आपल्या अनुयायांना का पाठविलेस. तूच स्वतः का नाही पुढे येत? मित्री बाणुबाईंमी की तू?”

तो अपमान लट्ठसिंहाला असणू झाला. “अस्स!” असे म्हणत शक्या हाताने मित्रा पिळबटव व उजव्या हाताने गाला वेलत म्हणाला—“तर मग तू स्वतःच आपल्या मुरवूला बोलावणे पाठवीत आहेस. हा पहा, तुझ्या मुरवूची आली! लवकरच!” असे म्हणत गाल्याचा नेम शिखीमुखवर पळवून त्याने जोराने उडी मारली व शिखीमुख होला तिकडे निघाला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

जादूचा आजार

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो ब्राह्मजवळ गेला. घेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने धौनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तुम्ही निव्हा वज्रहतच्या निष्ठेसारखी आहे. काकजभर जास्तच आहे. परंतु तू त्याच्या शारखे हातात आलेले यश मान घालवून वसू नकास. तुला रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. कळ देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

ममघचा राजा देवदत्त बागा-वज्रहत गावाचा मुलगा होता. त्याला म्हणतल्या पासूनच वैद्यकशास्त्राची आवड होती. त्याने लहान वयातच वैद्यकशास्त्रावर सर्व ग्रंथ वाचून काढले. नंतर त्याने औषधी वनस्पती व निरनिश्रुता प्रकारच्या सुटप, दांघा

वेताळाच्या गोष्टी

अभ्यास केला. काही काळ रानटी लोकांच्या संगतीत राहून त्याने काही वन्य औषधांची पण माहिती कळविलेली. तरुण वयातच त्याला लोंग धन्यतरी म्हणून ओळखू लागले.

वयात आल्यावर त्याच्या आई वडिलांनी त्याचे लग्न करून देण्याचे ठरविले. तो लग्नाचे सज्जातच असतानाच मृत्युमुखी पडला. त्याच्या सांगून आल्या, एकीहून एक सुंदर. राजा व राणी दोघांना पुष्कळ मुली पसंत पडल्या, परंतु व्रजदत्ताला त्यांच्यापैकी एक देखील पसंत पडली नाही.

प्रकृतीविषयी किंवा मानसिक स्वास्थ्या-विषयी परीक्षा करून घेत असे. म्हणून त्याला प्रत्येक मुलीत हा ना तो जाणार विसून येई व तो नकार देई.

विदर्भ देशाचा राजा विक्रमसेन याला तेजोवती नावाची एक मुलगी होती. तिचे आईवडील आपल्या मुलीसाठी चांगले स्थळ पहातच होते. त्यांनी व्रजदत्ताच्या सौंदर्याविषयी ऐकले होते. परंतु मुलीला वास्तव्याला नेजे त्यांना पसंत नव्हते. त्यांत त्यांना स्वतःचा अपमान वाटला. एवढेमात्र त्यांना वाटे की व्रजदत्त मुलीला पाहील तर वस्तीच तिला पसंत करील.

म्हणून तेजोवतीच्या आई वडिलांनी व्रजदत्ताला विदर्भ देशात बोलावण्याचा निश्चय करून एक मुक्ती केली. देशभर तेजोवतीची हाच गेल्याची व ती मुकी झाल्याची बातमी एकाएकी पसरली. विक्रमसेनाने आहीर केले की त्याच्या मुलीची शाबा परत आपून देशाच्या वैद्याला त्याच्या वजनाने सोने देण्यात येईल. कित्येक वैद्यांनी येऊन तेजोवतीच्या आजाराचे निदान केले. पण काही फायदा झाला नाही. खरोखरची घाबा बंद झाली ती तर कदाचित औषधपाणी करणे

शक्य होते. परंतु मुकेपणाचे सौंग करणाराचे औषधपाणी कसे कोण करणार?

पुढे विक्रमसेनाने मगधच्या दरबारी तूत पाठवून विनंती केली की मुलीच्या मुकेपणाचे निदान करून व्रजदत्तने औषध-पाणी करता येण्यासारखे असेल तर करावे. व्रजदत्त त्याला कवळ झाला व तो त्या तूता-बरोबर विदर्भ देशात आला. विक्रमसेनाने व्रजदत्ताची व्रजदत्त जाववापेक्षा वास्त वांगली ठेवली. दुसऱ्या दिवशी तेजोवतीला पाहून तिच्या आजाराचे कारण व औषध-पाण्याविषयी चवकशी करण्याचे ठरले. त्या-प्रमाणे दुसऱ्या दिवशी त्याने तेजोवतीला

पाहिले. तिचे रूप लावण्य पाहून त्याला वाटले की तिच्या सौंदर्याची बरोबरी करू शकणारी मुलगी जगात कोठे मिळणे अवयव. त्याच बरोबर त्याने हे देखील जोडले की तेजोवती मुकी नाही. पण तो त्याविषयी काही बोलला नाही. तो राजाला म्हणाला— “आपली मुलगी मुकी आहे सरी, परंतु तिच्याशीच विवाह करण्याचा माझा विचार आहे.”

राजा सर्व ऐकत होता, पण काही बोलला नाही व्रजदत्त पुढे म्हणाला— “हा आजार तसा मोठा व जुना दिसत नाही. आपल्या राज्यातल्या मोठमोठ्या वैद्यांनी

प्रवल्न करून हात टेकले हे ऐकून मला फार आश्चर्य वाटत आहे. मी फक्त एकच गोष्टी देऊन हा आजार बरा करून दाखवितो." असे सांगून वज्रदत्ताने आपल्या औषधाच्या पिशवीतून एक गोष्टी काढून तेजोवतीला दिली.

त्याच दिवशी रात्री वज्रदत्त विषसं राजाचा निरोप घेतल्याशिवाय गुलपणे मगध देशी निघून गेला.

राजाने घेऊन पाहिले तर वज्रदत्त नव्हता व तेजोवती खरोखर मुकी झाली होती. विक्रमसेन थाबरला. स्थाने पुष्कळ खोश केला पण वज्रदत्त कोठे कोठाला

विसरला नाही. तो परत मगधदेशी गेल्या असावा असेच राजाला व प्रत्येकाच्या वाटले.

शेवटी नाशलाजाने विक्रमसेन आपल्या मुन्या राजकन्येला घेऊन मगधदेशी गेला. वज्रदत्तचवळ अनेक प्रकारे माफी मागितली आणि मुलीने मुकेपणाचे सोंग कां केले होते हे देखील सांगून टाकले.

वज्रदत्ताने तेजोवतीला आणखी एक गोष्टी दिली. ती खासपणे बरोबर ती पुन्हा खोलू लागली. वज्रदत्तच्या बार्द वडिलांनी देखील मुलीला पसंत केले व तिच्या आईवडिलांना मुलाच्या पोरकट पणामुळे जो पास झाला त्याबद्दल दुःख व्यक्त करून ते म्हणाले— "मुलीने मुकेपणाचे सोंग केले त्यात काही गैर नाही. आपल्या शोणाच्या पतीची तिने परीक्षा घेतली. मुलाने पण शट्टे शट्टे तब हे सर्व केले. शोणांनी परस्पर परीक्षा घेऊन परस्परपणा पसंत केले."

विक्रमसेन राजा म्हणाला— "मी तेजोवतीचा विवाह खमार्ंभ पुराकरूनच ज्ञाने म्हणत आहे."

वज्रदत्त म्हणाला— "मी आपल्या मुलीचा आजार बरा करण्याचे कबूल केले होते.

या साक्षीची मी आपल्या कडे आला होता. आता आपली मुलगी चांगली बोलू लागली आहे. आता इतर गोष्टींचा आग्रह आपण करू नये."

विक्रमसेनाने देवदत्त व त्याची राणी दोघांसमोर हात जोडून विनंती केली की माझ्या मुलीने आपल्या मुलाशीच लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले आहे. आपण आपल्या मुलाचे मग वळवून तिच्याशी विवाह करून घेण्यास सांगावे."

आईवडिलांनी अनेक प्रकारे मुलाला समजावून सांगितले, पण तो तेजोवतीशी लग्नास तयार झाला नाही. शेवटी निराश

होऊन विक्रमसेन मुलीला घेऊन विदभंदेशी परतला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—

"राजा, वज्रदत्ताने तेजोवतीला पाहल्याबरोबर तिच्याशी लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले होते. मग त्याने असा नकार कां द्यावा? तिने मुकेपणाचे सोंग केले होते म्हणून? तेजोवतीने ते सर्व त्याच्याशी लग्न व्हावे याच हेतूने नव्हते का केले? हे कळले असूनही त्याने मग कां नवल्ले नाही?

तिने फसविले म्हणून तो तिच्यावर रागावला होता तर त्याने तिला पुन्हा वाचा कां दिली? या सर्व शंकांचे समाधान तुला

माहीत असून तू केले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे तुझ्या डोक्याची शोभर छकलं होऊन तुझ्याच गामावर कोळ लागली.

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला—“व्रजदत्त सर्व रोग बरा करणारा एक अपर धन्यवरी होता. परंतु त्याच्या वैद्यक विद्येवर तेजावतीचा विश्वास नव्हता. म्हणून तिनं मुके पणाचें सोय केले आणि त्याच्या वैद्यक विद्येचा तिनं अपमान केला म्हणून आपल्या वैद्यक विद्येचा पराक्रम पटवून देण्यासाठी त्याने तिला मुके केले. रोग्याने रोगाचे निदान करून औषध द्यायला विनंती केली की त्याचे औषधपानी करणं प्रत्येक वैद्याचे कर्तव्य असले म्हणून तेजावतीचा मुकेपणा त्याने दूर केला आणि आपल्या शक्तीची साक्ष पटवून दिली. आता तेजावतीशी लग्न करण्याविषयी तो कदाचित्त कबूल झाला असता. परंतु केव्हा? तो

प्रथम आला त्या वेळी तेजावतीने त्याला मुकेपणा घरण्या ऐवजी खरं तें सांगून टाकामला हवे होते की, त्याने याचे म्हणूनच तिनं मुकेपणा घरला होता तेव्हा कदाचित्त तिला क्षमा करून ती लग्नाला कबूल झाला असता. तें सर्व नाटक करण्याएवजी ती त्याच्याचरोबर मगधदेशी जायला तेव्हाच तयार झाली असती तर येथवर परिस्थिती खाली नघती. आपला मुकेपणा घालवण्यासाठी ती मगध देशी गेली होती. वैद्य म्हणून त्याने तिला बाबा परत मिळवून दिली. प्रत्येक वेळी तिनं व तिच्या बापाय थोडा बरचदपणाच दाखविला म्हणून व्रजदत्तने तेजावतीशी लग्न केले नाही तर त्यांत मला तरी काही गैर वाटले नाही.”

अशातन्हेने राजाचे मीन भंग होताच बेताळ प्रेताचरोबर अहंश झाला व पुन्हा झाला जाऊन लोंबकळू लागला (कल्पित)

सुलतानाचा निवाडा

अरबस्तानातील एका नगरी एका सुलतानाचे राज्य होते. त्या गांवी हुसैन नावाचा एक गरीब तरुण मुलगा रहात असे तो विसायला सुंदर होता व गायनशास्त्रात पण निपुण होता त्याचे जमीला नामक एक मुलीवर प्रेम होते.

जमीलाचे सौंदर्य पाहून एका उमरावाने तिच्याशी लग्न करण्याचा विचार केला आणि एका मध्यस्थाच्या कन्यासंबंधी बोलावणे करण्यासाठी त्या मुलीच्या आई वविलाकडे पाठविले. परंतु जमीलाने, हुसैन शिवाय इतर कोणाशी ती लग्नाला तयार नाही, वसा परत निरोप पाठविला तेव्हा उमरावाने राजाच्या बळी आणि त्या तोंकाला पाठवून प्रचोलाला तिच्या इच्छे विरुद्ध आपल्या महालात उचलून आणविले

गोष्ट पाहूनकन्यानी सुलतानांची ती विभांतीची वेळ आहे असे सांगून हुसैन्या दिवशी घेण्यास सांगून हुसैनला परत पाठविले.

“उजाडपर्यंत थांबावे लागले तर एका अमहाय मुलीवर कहर होईल!” हुसैनने निषेधन केले

“त्याला आतां आम्ही तरी काय करणार? आतां जाऊन सुलतानांची शोष मोडली तर आमचा शिरच्छंद होईल त्याची काय वट?” बाहारेकरी म्हणाले तेव्हा हुसैन आपल्या गोड आवाजात एक गाणे म्हणू लागला त्या गाण्यात त्याच्यावर आलेल्या संकटाचा सारांश होता.

सुलतान अर्धवट झोपेत होता अमृता सारख्या गोड आवाजात हुसैनने म्हटलेले गाणे त्याला ऐकू आले. त्याने आपल्या

खास भोकराला वाठवून गाणे म्हणणाऱ्याला बोलावून आणायला सांगितले.

मोकर हसनला बोलावून घेऊन आला. हसनने सुलतानाला लवून मुजरा केला. सुलतान त्याला म्हणाला-“काय रे, तुला अल्याने किती मोठे आवाज दिला आहे? उज्ज्वलपर्वत तू साक्षी करवणुका करशील का? मागशील ते तुला देईन.”

“मालक! मी गाणे म्हणून आपणाकडून इनाम वक्षिष मिळविण्यासाठी आलो नसून एका दुसऱ्याच जखरी कामाने आलो आहे. माझ्या प्रतिकेला आपला एक उमराव तिच्या दृष्टेद्विरुद्ध उचलून घेऊन गेला आहे. आपण

तिचे रक्षण केले नाही तर तो दुष्ट तिच्याशी निकाडू लावून धईल. त्याने तिच्याशी लग्न केले तर मी जीवच देईन.”

सुलतान थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-“मला उद्या सकाळपर्यंत तू गाणे म्हणून राखव. मी उद्या न्याय निवाडा करीन.”

हसन राजभर गाणे म्हणत राहला. त्याच्या प्रत्येक गाण्यात कडवरस होता. उज्ज्वलपर्वत सुलतानाने त्या उमरावाला घेऊन घेऊन गेला. हसन सोडला. उमरावाने आल्याबरोबर सुलतानाला मुजरा करून अपराधाने कारण विचारले.

“आम्ही असे एकता की तू जमीला नाम करण तरण मुलीला आपल्या महालात तिच्या दृष्टे विरुद्ध उचलून घेऊन आला आहेस. हे खरे असेल तर तुला कडक शिक्षा करावी लागेल.” सुलतान म्हणाला.

“मालक! थोड्याच वेळापूर्वी काजी समस्त वामन दोघांचे लग्न झाले. लग्नानंतर लग्नाची मेजवानी चालू होती. तेवढ्यात आपल्या आज्ञेने आपले शिपाई मला घेऊन येत घेऊन गेले.” उमराव म्हणाला.

सुलतानाचा चेहरा रागाने लाल झाला. म्हणाला-“तू जमीलाला तिच्या विरुद्ध उचलून नेऊन तू तिच्याशी लग्न करून भोक्क्या झाला आहेस. तुला मी या अपराधाबद्दल फाशीची शिक्षा देतो.” असे सांगून सुलतानाने शिपायांना आज्ञा केली. “या दुष्टाला फाशीची शिक्षा द्या.”

शिपाई त्या उमरावाला घेऊन घेऊन गेले. ते सर्व ऐकून हसन सुलतानाला

म्हणाला-“मालक! मी विनंती केली तेव्हाच हे लग्न होऊ दिले नसते तर येवबर पाळी आली नसती. उज्ज्वलपर्वत आपणच नाही का धांवायला सांगितले?”

सुलतान स्मित करून म्हणाला-“हसन! तू एक चांगला मनुष्य आहेस. बरो उमराव कुठ आहे. उज्ज्वलपर्वतापूर्वी तों जमीलाची लग्न करून घेणार हे मला माहीत होते. परंतु काही विधडले नाही. उमरावाच्या मृत्यूनंतर जमीला उमरावाच्या स्वाकर जंगम इस्टेटीची मालकीण होईल. तुझ्यापती लग्न करून घेण्यास मी तिला परवानगी देईन. दरबारी गायक म्हणून तो तुझी नेमणूक करतो.”

त्याने त्याच सांगितला त्यापेक्षा जास्तच त्याच सुलतानाने कळव त्याला उपकृत केले आहे. हे कळायला हसनला वेळ लागला नाही. उमरावाला फाशीची शिक्षा शास्त्री तो फक्त त्याने केलेल्या किर्यादीमुळे नसून त्याने पूर्वी केलेल्या गुन्ह्यामुळे होती.

भुतांच्या सौपावठी

एका गावी एक विववा बाई रहात असे. तिच्या एक मुलगा होता. त्याचे नाव गोपाळ होते. तो मसा हूशार होता, पण उनाड स्वभावाचा होता त्याला कामधंदा येत नसे. काही दिवसांनी त्याची बाई मारली. त्याचा मामा त्याला आपल्या गावी बोलावून घेऊन गेला. मामाने एका मागून एका जमिंदाराच्या घरी त्याला कामाला लावून दिलं. पण तो एका आगी लिपला नाही. मामाना कराळा आला व त्याने भाच्याला घराबाहेर काढले.

गोपाळ आपल्या मामाच्या अरुन निघाला तो चारपाच दिवस पायी प्रवास करीत. एका रातीत त्याला तेथे त्याला एक पुन्हा पडका किल्ला दिसला. किल्ल्यासमोर एक जुनी विहीर होती. एक म्हातारी विहिरीतून पाणी काढून बाहेर ओतीत होती. दम घेव्यामाठी ती मध्य रात्री बेल घाते.

ही असे कां करले हे गोपाळला कळना. त्याने तिला विचारले- बाजी! तुम्ही एवढे पाणी काढीत आहा व ते सर्व जमिनीवर ओतीत आहा हे कशाळा? तुम्हाला दम लागल्यासारखा पण दिसतो आहे. मला या पोहारा, मी काढतो पाणी.

"अरे बाळ! मी आणखी पांच पोहारे ओढून काढलं की भुते येतील." पोहारा गोपाळच्या हाती बंत म्हातारी म्हणाली आणि झोपडीत निघून गेली.

गोपाळला ते सर्व काही कळना त्याने पन्नासवर पोहारे पाणी काढून म्हातारी ओतीत होती तसे ओतले. विहिरीतून दम भुते आली आणि किल्ल्यात निघून गेली. मोठ्या वेळाने ती परत आली व पुन्हा विहिरीत निघून गेली. गोपाळ झोपडीत आरंभ करीत बसल्या म्हातारीकडे गेला व त्याने तिला विचारले- बाजी! तुम्ही

विहिरीतून हे पाणी कस काढता? विहिरीतून भुते काय येतात? आणि किल्ल्यात जाऊन पुन्हा विहिरीत परत काय जातात? आहे तरी कोण या किल्ल्यात?

म्हातारी दम घेऊन म्हणाली- 'बाळ' एका काळी मी या किल्ल्याची मालकीण होते मी एक जादूगारीय असे काढून तरी विंग असलेला एक राक्षस आला आणि त्याने माझा किल्ला बळकावला त्याने माझा मंदबुद्ध दिसकावून घेतला आणि माझ्या जापात कपबूत ठेवला. तो मंदबुद्ध बंडा तेव्हा पासून मी निर्बल झाले. तो मंदबुद्ध परत भिळारिण्याच्या प्रपत्त्यात माझे दोन सोन्यासारखी तुलं त्या राक्षसाच्या हाती मरण पावली. त्या विहिरीत दोन भुते आहेत विहिरीतून राक्षस बाळग्या पाणी उपसले की तो बाहेर पडत आणि राक्षसाला सैपाक करून घालतात. आयुष्यभर मला ही वेगार करावी लागत आहे."

'आजी! तुम्ही काळजी करू नका मी तुमचा मंदबुद्ध परत मिळवून देतो' गोपाळ म्हणाला.

गोपाळ दिवसभर त्या म्हातारीच्या झोपडीत राहला. म्हातारीने त्याला पोटभर

जेवायला वाढले. दुसऱ्या दिवशी त्याने विहिरीतून शंभर बाळग्या पाणी उपसून काढल्या. भुते विहिरीतून येऊन किल्ल्यात गेली. गोपाळ देखील त्याच्या पाठोपाठ किल्ल्यात गेला.

संपाकघरात राक्षसाने शिकार करून आणलेल्या जनावरांचा डींग ठेवलेला होता. भुतांनी भेराभर जनावरांच्या मांसाचे लहान लहान तुकडे करून पूल पेटवली आणि मांस जिजायला ठेवले. गोपाळने पाठी मागून दोन्ही भुतांच्या सेंड्या करून त्यांना मांसाच्या मोठ्या कडईत टाकले. भुते पण त्या मांसाजगेवर शिजू लागली.

गोपाळने सैपाक झाल्यावर पर्यंताकार राक्षसाला जागा करून त्याला ते मांस कायला बाबले. मांसबाबरोबर भुतांचे वसन पडले असल्यामुळे राक्षसाला त्या दिवसाचे मांस फार आवडले.

“जाजेचे मांस कोणी शिजवले द्या! काय पण एककर जाले आहे? आम्ही कोणी सैपाक केला?” राक्षसाने विचारले.

गोपाळ हिंमत करून समोर येऊन म्हणाला-“राक्षसराज! मी सैपाक केला भुते आली नाहीत आज.”

“तू? कोण तू?” राक्षसाने विचारले.

“मी भुतांचा सैपाकी आहे,” गोपाळ म्हणाला.

“अरे गुलामा! छान सैपाक करता येतो की रे तुला! आज पासून तूच येऊन सैपाक करीत जा.” राक्षस म्हणाला.

राक्षस काही वेळ डेकरा बेट असून होता नंतर जमिनीवर पडला आणि घोर लागला.

संधी पाहून गोपाळने त्याच्या कानातला भोंवदंड काढून घेतला आणि म्हत्तारीला नेऊन दिला.

बंघदंड हातात घेताच हजार हत्तीचे बळ अंगात आल्यासारखे म्हत्तारीला वाटले ती पाई बाईने किल्ल्यात गेली. राक्षसावर मंत्र टाकून जादूची कांडी फिरवली आणि तीनदा राक्षसाच्या डोक्यावर ती आपटली राक्षस भस्म होऊन गेला.

शोपडीत परत आल्यावर म्हत्तारी गोपाळला म्हणाली-“बाळ! माझी मुले आता या जगात नाहीत. तूच माझा तनू या किल्ल्यात अलोट वन आहे तू ते घेऊन जा आणि सुखी हो.”

म्हत्तारीने दासविलेल्या ठेवा उचलून घेऊन गोपाळ भामाच्या घरी गेला. आपला भावा इतके घन घेऊन आलेला पाहून मामा खूप झाला व त्याने त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

बोलपारा पोपट

एका गावी भोळाराम नावाचा एक शंतकरी रहत असे. त्याच एक पोपट पाळला होता.

एकदा संध्या काळी भोळाराम शेतावरून परत येत असता त्याला वाटेत एक बकरा दिसला. तो बकरा भोळारामचा शेजारी काळूराम याचा होता. तो नाहीसा झाला होता म्हणून काळूराम त्याला शोधत होता. पण बकरा सापडला नाही विचार होताच होऊन घरी बसला होता.

भोळाराम सवाची नजर चुकवून बकरा घरी घेऊन आला आणि त्याने ही बकरा कापला. त्याचे बोट मांस त्याने गाडीच शिजवून खाल्ले व थोडे दुसऱ्या दिवसासाठी उरून दिले. उरलेले मांस त्याने शेजारच्या पार्ले त्याचे नातेवाईक रहत होते त्यांच्या घरी पाठवून देण्यासाठी बाजूला काढून ठेवले. बकऱ्याने कातडे गुंडाळून शोपडीच्या

छंपरात त्याने लपवून ठेवले. पोपट पिजऱ्यात असून ते सर्व पहात होता.

दुसऱ्या दिवशी काळूराम भोळारामाच्या घरी आला व म्हणाला-“काय सांगू अण्णा! अरे तीन दिवस झाले, कोठे बकरा गेला राम जाणे!”

सगळे शोपदाने बकऱ्याची गोष्ट जरी त्याने पाहाली होती सांगून टाकली काळूरामाला ती गोष्ट खरी वाटली, पण काही बोलत्याशिवाय तो आपल्या घरी निघून गेला. जातांना शोपडीच्या छंपरात लपवून ठेवलेले कातडे त्याला दिसले.

भोळारामाला वाटले की काळूराम जाऊन पाटलाकडे फिर्दा करणार. म्हणून तो स्वस्थ असला नाही पोपटावर एक डबा उघडा ठेवून त्या डब्याला भोके करून त्यातून अंत पाणी सोडू लागला. दुसऱ्या दिवशी भोळारामाकडे पाटलाचा

निरुप आला-“पोपट बरोबर घेऊन चावडीवर हजर हो!” भोलाराम त्याप्रमाणे पोपटाला घेऊन चावडीवर गेला

वाटल्याने पोपटाचा विचारले- काय रे! काळ काय काय झाले सांग पाहू. पोपटाने जे पाहिले होते ते सांगितले. भोलाराम काळोख पडल्यावर बकरा घेऊन आला. त्याला कापून त्याचे थोडे मांस खाऊ व बाकी उचलून ठेवून दिले. कातडे छपरात लपवून ठेवले आहे बगैरे

पाटल्याने भोलारामाला विचारले-“मग बोल आता! तुम्हा पोपट सुद्धा तुम्हा विरुद्ध साक्ष देतो आहे. तू काळारामाचा बकरा कापून सात्तास.”

भोलाराम म्हणाला-“पाटील! हा पोपट नमकहराम आहे! नेहमी लोटे बोलतो. पाहिजेतर मी ही गोष्ट आपल्याला पटवून देतो. असे सांगून त्याने पोपटाला विचारले काळ रात्री हवामान काय होते?”

काळ रात्री घनदाट काळोख होता बराच वेळ पाऊस पडत होता.” पोपट म्हणाला

ऐकलेत पाटील! रात्री शींगमा होती आणि हा म्हणतो काळोख होना आकाश निरभ्र होते आणि हा म्हणतो पाऊस पडत होता. भोलाराम म्हणाला

पोपट लोटे बोलत असल्याची पाटलाची खात्री पटली व त्याने भोलाराम निर्बोध असल्याचे जाहीर केले

घरी पोचल्या बरोबर भोलारामाने आपल्या पोपटाला सोडून दिले. तो रानात इतर पोपटांबरोबर राहू लागला व त्यांना म्हणाला-“मनुष्य! इतका क्षुब्ध बसेल असे नव्हते मला वाटले त्यांना आवडेल ते बोलले पाहिजे आम्ही खरे त्यांना आवडत नाही आम्हाला बोलण्याचा अधिकार नाही. ते शिकवतील तेच बोलल पाहिजे दुसरे काही बोललो तर त्यांना राग येतो!”

मनुष्या मुलाचे नाव नभाग असे होते.

त्याला कित्येक मुले होती प्रत्येकाने वैदिककर्म सिद्ध करून घेतली यज्ञादिक करून पुष्कळ गोधन मिळविले विवाह करून गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला

नभागच्या सर्वात धाकट्या मुलाचे नाव नभाग असे होते. त्याच्या इतर भावांनी सर्व गोधन वांटून घेतले आणि गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला त्यावेळी नभाग ब्रह्मचारी होता. त्याने वास्तव्या भावाकडे धावला वाटा मागितले.

जे म्हणाले-“तू बावांना बाळून विचार ते जसे मागतील तसे आम्ही करू.”

नभाग आपल्या वडिलांकडे गेला आणि विचारले- बावा! माझ्या सर्व वडील बंधूंनी सर्व गोधन वांटून घेतले आहे मी मागण्याला गेलो तेव्हा तुमच्याकडे जाऊन विचार असे म्हणाले. आता तुम्हीच काय तो न्याय निवाडा करा”

नभाग आपल्या सर्वात धाकट्या मुलाला म्हणाला-“त्या सर्वांनी यज्ञादिक करून गोधन मिळविले आहे. गृहस्थाश्रमात प्रवेश करून त्यांनी केला आहे व गोधन दान करण्याचा अधिकार मिळविला आहे. तू आजपर्यंत यज्ञकर्म केले नाहीस. गोधन मिळविले नाहीस. ब्रह्मचारी आहेस त्यांच्या बरोबरीने वाटा तुला कसा काय मिळवणार?”

“तर मग मी काय करू?” नभागने वडिलांना विचारले

‘अवीरस सत्रयज्ञ करणार आहेत ते थोर ज्ञानी आहेत, परंतु सहाय्या दिवशी कर्तव्य असलेले कर्म वैश्वदेव आणि शूनत त्यांना माहित नाही. तू त्या सत्रयज्ञाच्या वेळी हजर रहा आणि वैश्वदेवाची शोन सुकते म्हणून त्यांना त्या दिवसाचे कर्म कसे करावयाचे ते सांग सत्रयज्ञ संपूर्ण होताच यज्ञाचा शेष भाग दान

म्हणून तू धै. अशा सध्ने तुला गोघन मिळेल." बापाने मुलाला उपदेश केला.

नाभाग बापाने सांगितल्याप्रमाणे अंगी-रसांच्या सत्र यशात भाग घेण्यासाठी गेला. सहाय्या दिवशी कर्तव्य असलेले कर्म माहीत नसल्यामुळे काय करावयाचे हे स्थाना मुचेना. तेंव्हा नाभागाने पुढे हौऊन स्थाना मवत देण्याचे कबूल केले व यज्ञाचा शेवभाग मिळाला पाहिजे असे त्यांच्याकडून वचन घेतले. यज्ञ संपला अंगीरसांनी वचन दिल्या प्रमाणे यज्ञाचा शेवभास नाभागला दिला. तो घेण्यासाठी नाभागन हात पुढे केला तेवळयात एक कृष्ण आकृति प्रगट झाली आणि- यज्ञाचा शेवभास घेऊ लागली.

"हा मला मिळालेला शेवभास आहे. तू कोण माला हात लावणारा?" नाभाग त्याला विचारू लागला.

"यज्ञाचा शेवभास नियमानुसार रडाला मिळानयाचा असतो. मी रडल्या वतीने

आलो आहे माझ्या बोलण्यावर तुझा विश्वास नसेल तर तू आपला वडिलांना जाऊन पाहिजे तुर विचार." तो कृष्ण आकृतीवाला पुरुष म्हणाला.

नाभाग आपल्या वडिलांकडे गेला व सर्व वृत्त सांगून त्याने विचारले- "रुद्राचा प्रतिनिधि म्हणतो की यज्ञाचा शेवभास रडाला मिळानयाचा असतो. तर हे सत्य आहे का?"

"होय, ते सत्य आहे नियमानुसार यज्ञाचा शेवभास रडाला मिळानयाचा असतो." बाप म्हणाला.

'नाभाग परत माला व म्हणाला- 'हे महापुरुषा! तू म्हणालास ते सत्य आहे म्हणून तू हे गोघन घेऊन जा.'

'तू आणि तुझ वडील दोघे ही सत्यवादी आहात. तू ब्रह्मज्ञानी आहेस' तू यशस्वी होशील हे गोघन तुझं आहे" असे सांगून तो महापुरुष अदृश्य झाला.

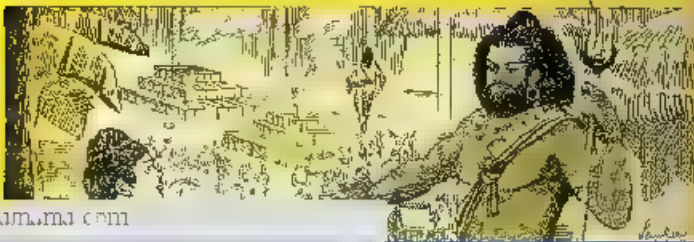

भीमू भीमसेन झाला

एका गावी एक सेतकन्याचा मुलगा होता त्याचे नाव भीमू होते. बाप जिवंत असेपर्यंत तो दोन वेळचा पुज्या सोडीत असे व हातावर पाणी पडलं की उनाडव्या करायला निवून जाई. सधा तो हुनार होता, परंतु त्यानं कामबदा शिकून घेतला नाही.

बाप मेल्यावर भीमूला स्वतःच्या पायावर उभं राहणे लागलं. मरतं वेळी बापाने फक्त पाच मोहरा देवल्या होत्या त्या घेऊन तो मावात एका सुताराकडे गेला. सुताराला त्यानं मोहरा देऊन काम शिकवायला सांगितलं सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत तो त्याच्याकडे काम शिकत राहला. दुसऱ्या दिवशी वगडावर कोरीव काम करणाऱ्याकडे जाऊन त्याच्याकडे सकाळ-पासून संध्याकाळपर्यंत काम शिकत राहला. त्यानं आपल्या त्या गुरूला पण दोन मोहरा

दिल्या तिसऱ्या दिवशी तो आपल्या गावी परतला तेव्हा त्याच्या जवळ फक्त एकच एक मोहोर उरली होती. गावात तो कधी सुताराचे व कधी वगड कोरण्याचे काम करून आपला उदर निर्वाह करू लागला. त्याच सुमारास राजाचा बाढदिवस आला. भीमूनं विचार केला की राजाला काहीतरी उत्तम नजराणा दिला पाहिजे त्याने चंदनाच्या लाकडाची एक सुंदर पेटी तयार केली व तिच्यावर चांगली सकशी काढली. नंतर संगमरमरी दगडाची एक सुंदर मूर्त तयार केली ती मूर्त एका वाजूत पाहिली की विष्णूसारखी दिसे व हुसत्या जाऊन पाहिली की शंकरासारखी दिसे ती मूर्त चंदनाच्या पेटीत ठेवून भीमू राजाच्या बाढदिवसाच्या समारंभाच्या वेळी हुजर झाला व त्यानं ती पेटी नजराणा म्हणून राजाला दिली.

तो नजराणा पाहून राजास परमानंद झाला. राजा भीमूच्या कौशल्यावर हसका बूझ झाला की त्याने भीमूला पाच हजार मोहरा बक्षिस म्हणून दिल्या. भीमू ते बक्षिस घेऊन आपल्या गावी परत आला.

भीमूला इतके मोठे इनाम मिळालेले पाहून शेजारच्या गांवच्या एका कारीगराला त्याचा डेवा वाटू लागला. आपण त्याहून मोठे इनाम मिळविले पाहिजे असे त्याने ठरविले. त्याने एका मूर्त तयार केली. ती मूर्त स्वतः राजाची होती. राजा असल्या समुला ठार करित असल्याचे ते बुद्ध्य होते. त्याने एका सुताराकडून ती मूर्त ठेवता

वंईल इतकी मोठी पेटी करवून घेतली आणि पेटीत मूर्त ठेवून ती राजाला नेऊन दिली. परंतु ती मूर्त पाहून राजाला अयंकर राग आला कारण ठार होणाऱ्या राजाचे रूप राजासारखे होते व मारणारा सुसराच कोणी होता तो राजासारखा नव्हता.

राजाने मी मूर्त जगण्या जागी फेडून तोडून टाकली व कारीगराला पचास फटक्यांची शिक्षा दिली. अर्थातच कारीगराचा राग राजापेक्षा भीमूवरच वाढला त्याने एके विवशी रात्री भीमूच्या घराला जाण लावली घराबरोबर घरात होती नव्हती ती सर्व कीजवस्तू जळून गेली.

भीमू पुन्हा गरिबाचा गरीब झाला. त्याने सुताराचा बंडा करण्याचे ठरविले. तो लांबावर एका कुऱ्याड घेऊन रानात येऊन वाटेत त्याला डेबे लागली व पायाच्या एका बोटाचे तख निघाले. त्याचा पाय दुखू लागला. भीमूने रामाच्या अरात जशा वेगडाची ठेव लागली होती तो दगड जमिनीतून बाहेर खणून काढला. परंतु त्या दगडासाठी त्याला शिलाकेस लिहिलेला दगड दिसला.

दोंगरांतल्या खडकीळ जागी हा शिलालेख कोणी व कां जरे पुरवून ठेवला असावा?

त्याने त्या शिलालेखावर ठेवलेले इतर दगड समुन साडले. शिलालेखाची शिळा उचलल्यावर त्याच्याखाली त्याला एक लहान शिखर खड्ड्यात दागिते व मोहरा ठेवल्या दिसल्या. भीमूला वाटले की कदाचित चोरांनी चोरोचा माल यथे रूपवून ठेवला असावा. तो कोजाला काही सांगितल्या बिबाय सर्व दागिते व मोहरा घेऊन चली गेला.

भीमू पुन्हा श्रीमंत झालेला पाहून गावच्या पाटलाच्या पोटात दुखू लागले. त्याने भीमूला बोलावून विचारले—“काय रे तुम्हा हे सर्व दागिते कोठे मिळाले रे?”

“मला दोंगरातल्या एका खडकाळ जागी मिळाले.” त्याने खरेखरे सांगितले.

पाटल म्हणाला—“तू मूर्त बाहेस मूर्त! केवढा मोठा गुन्हा केला आहेस तू? अरे ते पैसे व दागिते राजाचे आहेत त्यातल्या एका पैला देखील हात लावलास तर तुला कौद करण्याचा मला अधिकार आहे, लक्षात ठेव. झाले ते झालं, आता निमूटपणे तू जे काही त्या खड्यातून उचलून घेऊन आला आहेस सर्व यथे आणून मला दे. मी राजाच्या सजिन्यात पाठवून देईन.”

भीमूने दागिते व मोहरा वगैरे सर्व सामान आणून पाटलाकडे जमा केले.

वाटलात बराचसा माग स्वतःकड ठेवून घेतला व थोडसा सजिज्यात अभा केला

भीमूला ते सर्व पाहून त्या गावाचा श्रीट बाळा त्याने गांव सोडून परदेशी जाऊन राहण्याचे मनाशी ठरविले हो उत्तम कारीगर होताच जगाच्या पाठीवर कोडे ही धोटा पांथ्याला कमी पटणार नाही एवढी त्याची खात्री होती. म्हणून तो एके दिवशी गांव सोडून निघाला

वाटेत रातात त्याला अनेक गावे लागली कधी कोठे सायला मिळाले तर खाई, कधी विशाली घ्यावीशी वाटली की विशाली बंद. असा अनेक दिवस प्रवास केल्यावर तो एके

दिवशी मध्याकाळी एका गावी आला त्याला एका घरात-कोणीतरी रुतत असल्याचा आवाज ऐकू आला

भीमूने घरात डोकावून पाहिले एक सोळा वर्षांची मुली रुतत होती “कां ग मुली रुततेस? या घरात तुझे असे कोणी नाही वाटते? एकटीच आहेस का?” भीमून तिला विचारले

“मला लहानपणीच चोरांनी उचलून या जंगलात जाणून टाकले या घराच्या मालकाने मला लहानपणापासून प्रेमाने वाढविले. ज्ञान सकाळी ते जण सोडून निघून गेले जाता मी एकटी आहे. रडू नाही तर आता मी काय करू?” तिला आपल्या आई-वडिलांचे नावपण माहीत नव्हते

“तुला कोणी नसेल तर चल माझ्या-बरोबर. आपण दोघे लग्न करून सुखाने सगार करू” भीमू म्हणाला

मुलीला जिवस्त जीव आल्यासारखे वाटले तिन उठून सैपाक केली भीमू मुलीकडेच पहात होता त्याला तिच्या डाव्या पावलावर एक वण दिसला त्याला लहानपणी ऐकलेली एक गोष्ट आठवली ती त्या वेशाच्या राजकन्येची गोष्ट होती ती एकाएकी मज्जीशी झाली होती. राजान

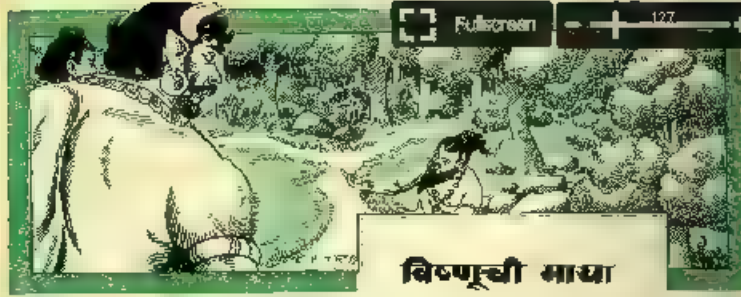
पुलक शोध केला पण सर्व कुकट मुलीच्या डाव्या पावलावर चाकू लागल्याचा एक वण होता भीमूने विचार केला की तीच ही मुली असावी. कारण त्या मुलीचे वयपण हिच्या इतकेच असते. आतां हिच्याशी लग्न करणे बरोबर नाही या मुलीला राजाकडे पोचली करणे हे त्याचे प्रथम कर्तव्य होय

असा विचार करून भीमू मुलीला बरोबर घेऊन राजधानीकडे निघाला लहानपणापासून त्या मुलीने ज्या वस्तु तिच्या म्हणून जपून ठेवल्या होत्या त्या तिन बरोबर घेतल्या. त्या वाहल्यावर राजा व राणी दोघांना मुलीला ओळखणे जास्तच सापे साठे बारा वर्षांपूर्वी हरवलेली मुलगी अजानक असा तन्हेने बरी आलेली पाहून राजाला व राणीला अपरंपार आनंद झाला. भीमू मुलीला सुरक्षित राजवाड्यात घेऊन आला त्याबद्दल त्याला काय इनाम द्यावे या

विचारात राजा असता राजकन्येने त्याच्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रकट केली. म्हणाली— “हे पहा बाबा! हा मनुष्य किली निस्वार्थ आहे मी अनाथ अवस्थेत असताना त्याने माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रकट केली मी त्याला होकार पण दिला होतो. परंतु माझ्या पायावरचा वण पाहून मी राजकन्या असल्याचा संशय त्याला आला, व तो निस्वार्थ बुद्धीने मला येथे घेऊन आला त्याने ती गोष्ट मला न कळविता माझ्याशी लग्न करून घेतले असते आणि इकडे घेऊन आला असता तर त्याचा हात कोण धक दकला असता?”

राजाला मुलीचे म्हणजे रास्त वाटले व मुलीची इच्छा भीमूशी लग्न करण्याची आहे हे पण त्याने ओळखले एका सुबुद्धीवर भीमू व राजकन्या दोघांचे खाटाभाटाने लग्न झाले नेहपासून सर्व भीमूला भीमसेन म्हणून ओळखू लागले

विरघ्नीची माथा

ध्रुव योग तपस्वर्या करीत असता इंद्राने त्याची तपस्वर्या संग करण्याच्या हेतूने विरघ्नी नावाच्या एका गंधर्वाला पाठविले. ध्रुव ध्यान भंगून असता विरघ्नी एक राक्षस रूप घेऊन आली. एका मुनीने ते पाहिले व मुनीने विरघ्नीला बाप दिला "तू बरोबरचा राक्षसच हो"

जसा तऱ्हेने विरघ्नी गंधर्वाचा राक्षस झाला, तो शबरी नामक नदीकाठी रहात असे. त्याला जो कोणी सजोर मनुष्य दिसले त्याला बसून तो खाऊ लागला. असा तऱ्हेने तो राक्षसासारखा राहू लागला. तो राक्षस झाला असला तरी त्याला दिव्य दृष्टी प्राप्त होती. निलोकांत बडलेली प्रत्येक गोष्ट त्याला कळते.

शबरी व गोदावरी नदीच्या संगमा- नजीक एक आश्रम होता. त्या आश्रमात अनेक ऋषी व मुनी रहात. आश्रमातील

काही मुनिबालक समिधा गोळा करून खाणाऱ्या एका जंगलात गेले. तेथे विरघ्नी आली. त्याला पाहून सर्व मुनिबालक धावतून पळून गेले, परंतु भरत नावाचा एक मुलगा शहास करून तेथेच उभा राहिला. त्याने धैर्य राहून विरघ्नीला आश्चर्य वाटले.

जे मुनिबालक रानात गेले होते त्यांनी आश्चर्यात आल्यावर भरत राक्षसाच्या हाती सापडल्याची गोष्ट त्यांच्या धाडल्यांना सांगितली. भरताचे कानांत पावत रानात आले. तोपर्यंत विरघ्नीने भरताला धरले होते. भरताच्या बापाने विरघ्नीला हात जोडून विनंती केली- "हाच एकुलता एक मुलगा आहे आम्हांला. बाला सोडून दे व पाहिजे तर मला सा."

'तु हौमव्या खेळाकला माझ्याबरोबर बस. त्यात मी हारलो तर मी तुझ्या मुलाला

व तुला दोघांना सोडून देईन" राक्षस म्हणाला. भरताचा बाप खेळात हारला तेव्हा विरघ्नी त्याला म्हणाला- "मी तुला आणखी एक संधी देतो मी उद्या सकाळी येईन तू आपल्या मुलाला असा जागी लपव की मला तो सापडणार नाही. नंतर मी त्याला कधी त्रास देणार नाही."

भरताला बाप आश्चर्यात येऊन गेला त्याच्या रक्षणेार्थ त्याने आपली संध तपस्वर्या झाली. त्याने यज्ञ करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न केले. ब्रह्मदेव प्रसन्न झाला.

भरताच्या बापाने हात जोडून विनंती केली- "देवाधिदेवा! माझ्या मुलाला आजचा

दिवस विरघ्नी राक्षसाला तो विसणार नाही असा कोठे तरी लपव."

ब्रह्मदेव त्याला ब्रह्मलोकात घेऊन गेला आणि त्याला आपल्या आसनाच्या कमळाची एक पाकळी करून ठेवले.

तुमच्या दिवशी विरघ्नी भरताच्या बापाला म्हणाला- 'मूर्ख आहेस तू! ब्रह्मदेवाने तुझ्या मुलाला कमळाची पाकळी करून ठेवले तर ते मला कळणार नाही असे वाटले होय तुला. या संपत्त पण तू हारलास आणखी एक संधी मी तुला देतो. या खेपेत तू आपल्या मुलाला जास्त काळजी- पूर्वक कोठे तो लपवून ठेव. सद्या सकाळी

मी पुन्हा येईन असे सांगून विरध निघून गेला.

या खेपेस भरताच्या बापाने शंकराची आराधना केली, शंकर प्रगट झाला. ब्रह्मदेवाजवळ भरताच्या बापाने चरी धिर्नती केली होती तशीच शंकराजवळ त्याने केली.

शंकर भरताला कैलास लोकी घेऊन गेला. शंकराचे भरताला एक कुमुदाचे फूल करून ते फूल पार्वतीच्या कानाला खोचून ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी विरधने येऊन भरताच्या बापाला सांगितले— तू जाहंस झुळा त्या भोळ्या शंभाने तुझ्या मुलाला कुमुदाचे फूल करून त्याला पार्वतीच्या कानाला खोचून ठेवलेले मला कळणार नाही असे वाटले होय तुला? वरे ते सोड मी आता शेवटची एक संधी देतो" असे सांगून विरध राक्षस निघून गेला.

या खेपेस भरताच्या बापाने विष्णूला प्रसन्न करून ब्रह्मदेव व शंकराजवळ त्याने जशी विनती केली होती तशीच विष्णूजवळ केली. विष्णु भरताला बरोबर घेऊन गेला.

दुसऱ्या दिवशी विरध आला. त्याने आपल्या तीन नजरेने त्रिलोक हुडकून पाहिला परंतु भरत कोठेही त्याला दिसला नाही. त्याने ओरडून विचारले— मुनि बालका! तू कोठे आहेस रे?"

मी येथेच आहे किरटपा आवाजांत भरताने उत्तर दिले.

"मी तुला सांगार नाही तू आता प्रगट हो" निरध त्याला म्हणाला.

लगेच भरत विरधाची छाती फोडून बाहेर आला. राक्षस जागच्या जागी झर झाला. विरध शापमुक्त झाला. भरताच्या बापाला नमस्कार करून तो गंधर्व लोकी परत निघून गेला.

खोटी साक्ष

एक ब्राह्मण आपल्या बावाहून दुसऱ्या नाची पाऊल वाटेने जात होता. समोरून एक तेजी तेल्याची एक हांडी भरून समोरून आला. हांडीत तेल असावे असे ब्राह्मणाने अनुमान केले. त्याने तेल्याला विचारले— "काय रे? कसे दिलंस तेल?"

"तऊ रुपये!" तेजी म्हणाला.

"पांच रुपयाला वेतोस का?" ब्राह्मणाने विचारले.

"हांडी भरून तेल तुला पांच रुपयात कोण देईल भटा! तुझे तोंड पाहूनच बला कळले की तुला हांडी भरून तेल्याची गरज नाही जा जा!" तेजी तोंडाला आले ते बोलून गेला.

ब्राह्मणाला राग आला तो तेल्याला म्हणाला— "काय रे? भाव विचारून तो कपीजास्त करून घेऊन माल विकत घ्यायचा माझा अधिकार आहे. तुला कायचे असेल तर दे नाहीतर जा आपल्या वाटेस

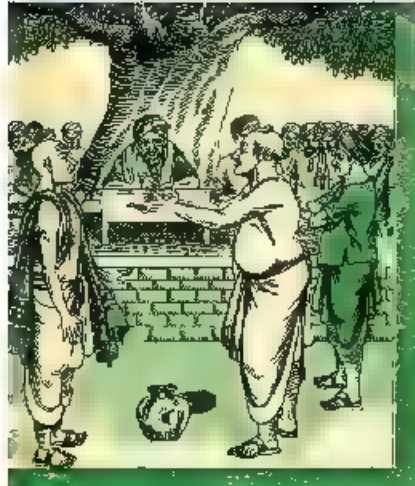
तोंडाला घेईल ती बडबड करून नाही चालायचे. कोणाजवळ काय बोलायचे हे तरी कळते का तुला?" असे म्हणत ब्राह्मण रागाने तेल्याजवळ जाऊ लागला.

ब्राह्मण येऊन हांडीला हात घालणार असे तेल्याला वाटले. म्हणून तो थोडा मागे सरकला व त्याने आपली मान थोडी मागे केली, परंतु त्यामुळे हांडी खाली पडली व सर्व तेल जमिनीवर पसरले आणि हांडीला पांचे पडले.

ब्राह्मणाला आनंद झाला की तेल्याला उर्मटपणाची शिक्षा देवाने छान दिली तेजी तेथेच बसून रडू लागला.

त्याच वेळी लक्ष्मणसिंह नावाचा एक क्षत्रिय तरुण तेथे आला. तेजी रडत होता व तेल जमिनीवर पसरलेले पाहून त्याने तेल्याला विचारले— "कायरे झाले? जसा रडतोस का?"

तेल्याने घटलेले बूल थोडक्यात सांगितले. लक्ष्मणसिंह म्हणाला 'होय' किती नुकसान झाले रे तुझे? माझ्या सामग्याप्रमाणे पाटलाकडे फिर्याद कर, तुला तेलाची व हाडीची किंमत मिळेल मी पुन्हा काजून साक्ष द्यायला तयार आहे ही साध देण्यासाठी तू फक्त पाच रुपये दे."

फिर्याद कशी करायची, हे सांगतील की नाही?' तेल्याने विचारल

लक्ष्मणसिंहाने त्याला फिर्याद कशी करायची हे नीट समजावून सांगितले. तेत्याला वाटले की फिर्याद केली म्हणजे तेलाची व हाडीची किंमत मिळेल म्हणून

त्याने पाटलाकडे फिर्याद केली. पाटलाने ब्राह्मणाला बोलावून आणायला विपरीत पाटलाला ब्राह्मणाने, हाडीतलं तेल कसे सांडलं. तेत्यालाच विचारामुळे सांगितले तेव्ही म्हणाला-"पाटील! मी तेलाची हाडी डोक्यावर घेऊन जात होतो या भटाने समोरून येऊन मला तेलाचा भाव विचारला. मी तक्रार केल्यावर मागितले, ब्राह्मणाने एका रुपयाला देतोस का विचारले. मी तक्रार दिला. तेव्हा एखाद्याने माझे माथ्यासोबत हाडी घाली जमिनीवर पावली आणि मला अंदाज मारले. इतक्यात लक्ष्मणसिंह नांवाचा हा तरुण तसे आला त्याने मला नाचविले. नाहीतर आज, या गरिबाचा जीवच घेतला असता-या भटाने आता आपणच काय तो न्याय करावा"

"भटजी! बोल, तुमचे काय म्हणजे आहे ते" पाटलाने विचारले

"पाटील, ही गोष्ट थडली त्यावेळी तेथे आम्हा दोघांपिढाय तिसरा कोणी नव्हता" ब्राह्मण म्हणाला.

त्यानंतर पाटलाने बोलावल्यावर लक्ष्मणसिंहाने साक्ष दिली व तेत्याने सांगितले, जगदी हुवेहुव तसेच सांगून त्याने तेत्याचे

जे नुकसान झाले त्याची नुकसान भरपाई करून द्यावी अशी विनंती केली.

आरोपीने पंचवीस रुपये नुकसान भरपाई म्हणून तेत्याला द्यावी असा निवाडा पाटलाने सांगितला.

कचेरीतून बाहेर आल्याबरोबर लक्ष्मणसिंह तेत्याला म्हणाला-"पाहिलेस, तुला किती फायदा झाला तो. आता काढ माझ पाच रुपये."

खोटे बोलण्याची शिकवण तेत्याला मिळाली होती. त्याने लक्ष्मणसिंहाला विचारले-"जाता कसले रे पांच रुपये? तुला मी पहिल्यानेच नाही का दिले? पुन्हा काय रे मागतोस?"

लक्ष्मणसिंहाला राग आला त्याने धावत जाऊन ब्राह्मणाचे पाय बरले आणि म्हणाला-"गुरुजी! हा पाटील वस्ताद आहे पक्का. तुम्हाला तो इतका मोठा दंड करील असे नव्हते मला वाटले मी तेत्याच्या वतीने सोटी साक्ष दिली होती पांच रुपयांच्या मोहाचे मी ते केले. परंतु तुम्ही माझ्या म्हणण्याप्रमाणे पुन्हा फिर्याद केलीत तर तुम्हाला झालेला दंड रद्द होईल." असे सांगून त्याने फिर्याद कशी करावयाची हे ब्राह्मणाला नीट समजावून सांगितले.

ब्राह्मण थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-"तुझा सल्ला चांगला आहे, या बहल मी तुला प्रथमच दहा रुपये देतो हे घे." असे सांगून त्याने लक्ष्मणसिंहाला दहा रुपये दिले.

सोबे पुन्हा कचेरीत गेले. ब्राह्मणाने फिर्याद केली की तेत्याने कनेरीच्या नाहेर गेल्यावर मला खूप बडविले. त्यावेळी लक्ष्मणसिंह समोर उभा होता.

पाटलाने तेत्याला बोलाविले आणि विचारले-"मी तुझे झालेले नुकसान भरून देण्यास ब्राह्मणाला सांगितले व त्याने तुला पंचवीस रुपये दिले. अग तु त्याला भारायला का गेलास?"

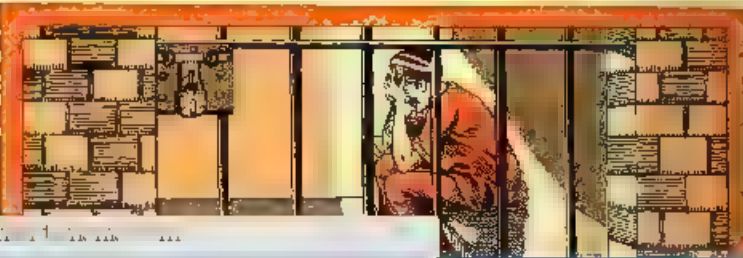
“मी नाही त्याला मारलं. मी त्याला पाहिलं कुठ्ठा नाही.” तैली म्हणाला.

लक्ष्मणसिंहाने पुढे होऊन साक्ष विली-
“तैली ब्राह्मणाला मारू लागला तेव्हा मी मध्ये पडून ब्राह्मणाला बांचविलं.”

“बोस, मग तुझे काय म्हणायें आहे?” पाटलाने तैल्याला विचारलं.

“पाटील! हा लुष्का रुबाव आहे. याच्या साक्षीवर विश्वास करू नका. आपण अला नुकसान भरपाई म्हणून जे पंचवीस रुपये देविले त्याबद्दल राग येऊन या दोघांनी मिळून ही छोटी फियाद माझ्या विरुद्ध केली आहे.” तैली म्हणाला.

“ब्राह्मणाने याच्याकडून छोटी साक्ष देविली आहे हे मी कबूल करायला तयार आहे. परंतु हा साक्षीदार पहिल्याने तुझ्या तसे साक्ष बायला आत्म होता त्याचे काय?” पाटलाने विचारले.

काय उत्तर द्यावे हे तैल्याला सुचना तेव्हा ब्राह्मण पाटलाला म्हणाला-

“पाटील तुम्हाला तरी साक्षीदार हवा असतो खरे छोटे काय याची फिकीर कोठे असते? या लबाडाने छोटी साक्ष देऊन माझ्याकडून तैल्याला पंचवीस रुपये देविले व आता याने माझ्या वतीने छोटी साक्ष देऊन मला नुकसान भरपाई करवून देतो असे सांगून माझ्याकडून दहा रुपये उपटलं. या साक्षीदाराच्या जवानीवर आपण माझी नुकसान भरपाई करून बायला हवी.”

पाटलाची मान खाली झाली. लक्ष्मण-सिंहाची सक्ती घेण्यात आली तेव्हा त्याच्या अवळ ब्राह्मणाने दिलेले दहा रुपये त्याच्या-जवळ मिळाले. तैल्याने कबूल केले की त्याने छोटी फियाद केली होती. पाटलाने ब्राह्मणाला त्याचे रुपये परत देविले व लक्ष्मणसिंहाला छोटी साक्ष दिल्याबद्दल तुरुंगात टाकले.

कर्ज वसुली

एका गावी ध्यामूशेट नांवाचा एक श्रीमंत राणी रहात असे. कोणी उधार कर्ज मागितले की तो देई. कधी त्याने नकार दिला नाही किंवा त्याचे कर्ज वसूल झालं नाही असे देखील कधी झालं नाही.

दुसऱ्या गांवी धनीराम नांवाचा दुसरा एक शेट रहात असे. ध्यामूशेट कोणाकडून काही लेखी लिहून घेतल्याशिवाय सर्व कर्ज वसुली करून घेतो हे ऐकून त्याला आश्चर्य वाटलं. तर मग पाहून याची कशी वसुली होते ती असे त्याने मनातल्या मनात ठरविले.

धनीराम एकदा ध्यामूशेटकडे आला व म्हणाला-“मी अमुक गावचा राहणारा आहे मला धनरामशेट म्हणतात. मला एक हजार रुपयांची आता गरज आहे. तुम्ही दिलेले तर घेऊन जाईन म्हणतो.”

ध्यामूशेटला धनीरामची माहिती होती. कागदाचा उलटफेर करून त्याने लोकांना

गाव्यात घातल्याचे पण ध्यामूशेटने ऐकले होते. परंतु ध्यामूशेटने, पाहू तर या की हा कसा फसवितो ते, असा विचार करून धनीरामला एक हजार रुपये कर्जाकडे दिले.

एक वर्ष लोटले. धनीरामाने पैसे परत केले नाहीत. तेव्हा ध्यामूशेटने त्याला एक पत्र लिहिलं की कर्ज दिलेली रक्कम परत करावी. ते पत्र मिळाल्यावर धनीरामने उत्तर लिहिले-“तुझ्याकडून कर्ज घेतलं आहे, हे खरे पण मला आताच फेडणे शक्य नाही मी बाभळीचे बी खरेदी करण्यासाठी जातो आहे परत आल्यावर देईन.”

आजही एक वर्ष लोटले. धनीरामाने कर्जाची रक्कम परत केली नाही. ध्यामूशेटने पुन्हा एक पत्र लिहून पाठविलं. या खेपेत पण धनीरामने उत्तर पाठविलं की बाभळीचे बी खरेदी करायला अजून गेलो नाही परत आल्यावर रक्कम पाठवितो.

श्यामूषंटला हं कळना की बाभळीचे बी खरेदी करपाची व बाभळी दिलेली एककम परत करपाचा काय संबंध आहे म्हणून तो एकदा स्वतःच धनीरामाच्या घरी गेला व विचारले- 'तू लिहिलेस की बाभळीचे बी खरेदी करून आल्यावर पैसे परत करतो. पण या बीन्हीचा परस्पर संबंध मला नाही कळला.'

"बाभळीची झाडे डोंगरावर आहेत. त्याच्या खाली बाभळीचे बी पडते. मला ते जमा करून आणावयाचे आहे. डोंगराच्या पायथ्यापासून वर बाभळीची झाडे आहेत तेथेच गारी रडला ओळख आहे. अजूनपर्यंत

देव्हरी बाजूला बाभळीची झाडे लागणार आहेत. त्या झाडे कापसाच्या गाड्या जाऊ येऊ लागल्या की कापूस बाभळीच्या काठघात घोंड फार अटकून राहीलच. मी तो कापूस गोळा करून विकणार आहे. जे पैसे मिळतील ते तुला देऊन कर्जफेड करणार आहे बाभळीच्या बियांची कर्जफेडीचा संबंध कसा आहे, हे तुला कळले असलं? शांतपणे धनीरामाने विचारले

"असलं! आता माझ्या लक्षात आले." असे सांगून श्यामू धनीरामाचा निरोप घेऊन घरी निघून गेला.

त्यानंतर कायची किरकडवी विचित्र कोठले एकदा श्यामूषंटने धनीरामाच्या संकुटुन सत्यनारायणाच्या पुजेला बोलाविले

धनीरामाने विचार केला निर्मंथन मिळाल्यावर गेले हे पाहिलेच गेले नाही तर श्यामूषंट विचार करील की मी त्याला धिऊन पुजेला गेलो नाही. गेलो तर चारचौथासमोर कर्ज घेतल्याची गोष्ट सांगून आपला अपमान करील तो स्वतः न जावा बायकोला पाठवून द्यावे म्हणजे तर ती एकटी जाणार नाही. म्हणून त्याने एकट्या म्हाताऱ्या आईला श्यामूषंटकडे धनीरामाच्या पुजेला पाठविले,

श्यामूषंट धनीरामाच्या आईला म्हणाला- "आजो! तुझ्या मुलाने माझ्या- कडून एक हजार रुपये कर्जाकडे घेतले होते त्याने मला कळविले की कर्ज चुकेपर्यंत म्हातारीला गहाण ठेवून घे म्हणून त्याने तुला पाठविले आहे. सर्वाना, तुला तुझ्या मुलाने माझ्याकडे गहाण ठेवल्याची घोष्ट कळल्या- शिवाय राहणार नाही तुझ्या मुलाच्या कीर्तीला कलंक लागेल, मला नाही ते पसंत. म्हणून तू आतल्या कोंठडीत जाऊन बस कमी तुला घुलणं घेऊन कर्ज दिलेले पैसे परत करून तुला सोडवून घेऊन जाईल."

म्हातारी मुलाच्या शिवाय देत श्यामू- शेटच्या कोंठडीत जाऊन बसली.

नंतर अशी अफवा धनीरामाच्या गाची पसरली की धनीरामाची आई श्यामूच्या घरी जाऊन राहू लागली आहे ती रोज श्यामूला शिवीगाळ करू लागली तेव्हा श्यामूने तिला खूप बडवून काढले. त्यात म्हातारीचा जीव गेला. म्हणून श्यामूषंटने मध्यरात्रीच्या वेळी कोणाला कळविल्या शिवाय तिला पुरून टाकले आहे.

ती बफवा धनीरामाच्या कानावर आली त्याची आई धनीरामाच्या घरी जाऊन एक आठवडा होऊन गेला होता. धनीराम

कोणाला कधी सांगितल्याशिवाय सरळ स्नायुशेदकडं आला व जणुकाही काही माहीतच नाही असा आव आणून म्हणाला-
"स्नायुशेद मी आपल्या आईचा घेऊन जायला आलो आहे. एक आठवडा झाला ती तुझ्या घरी आहे. आणखी किती दिवस राहणार?"

स्नायु कुत्र्याने स्वास सोडून म्हणाला-
"वेचारी म्हातारी होती आपले शरीर शाकवत आहे का? या जगात पाहुण्यासारखे आपण सर्व आलो आहो."

धनीराम रागावे म्हणाला-"ही तुझे फर्ब फंढले नाही म्हणून तू माझ्या आईचा जोव घेतलास? कोठे आहे माही आई?"

स्नायुशेद म्हणाला-"माफ करा! तुझ्या कडे फर्ब वसूल करणे चितके कठीण आहे तितकेच तुझ्या आईचे दर्शन घडणे पण कठीण आहे"

तोपर्यंत गावकरी लोक असा झाले होते धनीराम सर्वांसमक्ष म्हणाला "एकदा तुम्ही झबानी, स्नायु म्हणाला ते मी आपल्या नाची जाऊन येतो आर्ज्य येतो याचा समाचार." असे सांगून तो आपल्या गावी गेला एक हजार रुपये बरोबर घेऊन आला आणि म्हणाला-"हं वे आपले रुपये आणि वापस माझी आई आहे ती नाहीतर आईचा खून केल्याचा कोठे आरोप लावून तुला फाशीवर घडविले नाही तर मी नाचाचा कनीराम नाही."

स्नायुने एक हजार रुपये घरात नेऊन ठेवले आणि म्हातारीला बाहेर बोलावून घेऊन येऊन म्हणाला-"ही पहा तुझी आहे! घऊन जा बिचारीला!"

धनीरामाची बाबाच बंद झाली. नल जाली कऊन तो आपल्या आईला घेऊन आपल्या गावी निघून गेला

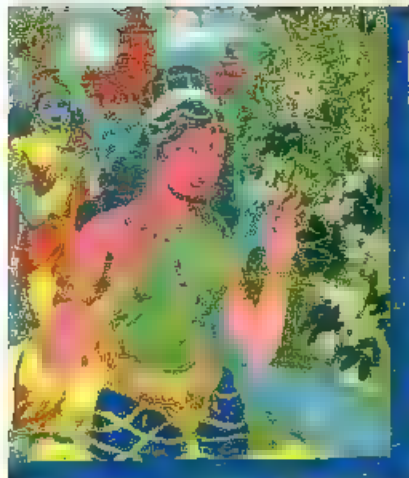

कुणाला

इंद्र व कृष्ण दोघे प्रथम परस्परांचा सल्ला घेऊन सची व सत्यभामा यांच्यासह अदितीकड निघाले दोघानी अदितोला ममस्कार केला इद्रानं कर्णकुडलं परत केली व म्हणाला-"कृष्णाने सत्यभामेच्या मस्तानं तरकामुराचा वध करून त्रिलोकाचा उदार कला आहे"

अदितीनं कृष्णाला आशीर्वाद दिला व म्हणाला- बाळ, कृष्णा! तू आपल्या अनेपमेय बाहुबळाने माझं सर्व कष्ट दूर केलं अर्धश तुझा जन्म धन्य आहे इद्राप्रमाणे तू त्रिलोक अजिंक्य राहशील. पारी मनवान सत्यभामेची बरोबर करणारी दुसरी स्त्री नाहीच ही गोष्ट सर्वविवित आहे. तू मानव रूप घेऊन या भूलोकात आहेस

नोंबर ती नित्य तुझ्याबरोबर राहील व तिचे योजनपण अतच नित्य कामग राहील त्यानंतर कृष्ण अदिती व इंद्र यांचा निरोप घऊन सत्यभामेबरोबर आपल्या गरुड वाहनावर बसून नवन वनाची शोभा पहात विहार करू लागला तेथे अतंक कल्पवृक्ष होव. देवकन्या झोने धंत होत कित्येक मिद्ध पुरुष कल्पवृक्षाच्या सावलीत बसून विधाम करीत होते कल्पवृक्षाच्या मध्यभागी कृष्णाल पारिजातक वृक्ष दिमला देवांचा तो फार आवडा वृक्ष होता गाचीन म्दन तो लाबला होना त्याची प्रतिब्दी त्रिलोकान पसरली होती. तो वृक्ष पाहून हत्यभामेला अपार आनंद झाला व तिने तो वृक्ष हवा म्हणून कृष्णाजवळ ठट्ट घरला.

विशरला आणि त्याने कुण्याला धावविळं
हवदल नळी पर त्यान कुण्याला थरला
गुंथाचा श्याम केला कुण्यास वेळवेळी
मळीत अडविले धडाचा पांभव आला
कृष्ण सन्यस्तला शलाकात अपेक्षेत
गुंथ्यालात अडविले सडविले इ श्याम
मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले
मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले
मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

मळीत कुण्याला श्याम पांभव अडविले

विवाह झाला यानंतर कुण्याला गडगाचा
पक्ष प्रकाश मुक्कार करून त्याला निरोप
दिला ज्ञातांना गडगाचे कुण्याला जातून
ला वेळी पंचांगण करण्यास विनंती केली

एकदा कुण्याला राज्य सभा बोलावली
त्या सभेत नरकाभुराच्या वज्रित्यात जी
रत्न त्याला मिळाली होती ती मागवून
त्याने उपसैन त्याची जांवकी इतर वडील
मंडळीस व सरनात्यांना दौ वाटली

सध्यामा पारिजातकाच्या तुल्ये हार
तुर व गजर करून स्वतः अगावर व वज्रित्यात
जाली व आपल्या सवतीकड पाठवी. नदन-
वनात पारिजातक त्या जागी होता ती जगा
पिकाभी पाहून इंद्राला वाईट वाटे शचीला
त्याचे कारण कुल वाटे. तिचा उवास
वेहरा पाहून इंद्राला जास्तच वाईट वाटे

एकदा दुर्योधनाने हस्तिनापूर येथ एक
मोठा सत्त केला त्याने यज्ञाला येण्यासाठी
सर्व राजांकडे निमंत्रणे पाठविली. यज्ञाला
आलल्या सर्व राजांनी कुण्याच्या वैभवाच्या
शोष्ठी ऐकल्या ते वैभव स्वतःच्या डोळ्यांनी
पहून मागचे सर्वांग वाटले म्हणून
सर्वांनी आपापले दूत द्यावेला पाठविले.
कुण्याने दूतां करवी द्वारकेस येण्यास सर्व
राजांना निमंत्रण पाठविली धृतराष्ट्र

आपल्या शंभर राजपुत्रांसह, पंच पांडवांसह
व अठरा ज्योतिषीचे संन्य घेऊन द्वारकेला
आला, रचनक पर्वतच्या पायथ्याशी
संसन्य उतरला

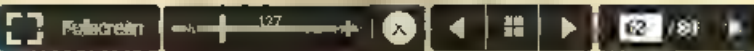
बभ्राम सान्यकी प्रबुध्न व या
सर्वासह कुण्ड स्वागतसत्ताठी सामोरा
गेली त्यान सर्वांचे प्रमान स्वागत करून
त्यांना वस्त्रादि देऊन त्यांचा सत्कार केला
आणि म्हणाला— मी व माझे वंधु आपल्या
पैवीच एक आहो ते पर व गांव आपलेंच
आहे. संकोच सोडून जे हवे असेल ते
मागून घ्यावे. सर्व व्यवस्था करण्यात
येईल.^१

सर्व राजे द्वारकापुरीला कृष्णाच्या घरी कांही दिवस आतिथ्य स्वीकार करून घेऊन आपल्या गावी परत गेले.

एकदा अर्जुन घोरला भाऊ धर्मराज याची परवानगी घेऊन द्वारकेला येऊन राहू लागला. त्याच वेळी कृष्णाने यज्ञ आरंभिला. यज्ञ समधी एक गावाहून एका गरीब ब्राह्मण आला. कृष्ण यज्ञाची दीक्षा घेऊन ज्या जागी बसला होता तेथे तो आला व म्हणाला—“प्रभो! एक विनंती आहे. माझी बायको बाळंत झाली की कोणतीही शिजूला जन्मलून घेऊन जाते. आतां अशी तीन मुले

जवची खूप वाहे. बाळंत होण्याची वेळ जवळ येऊ लागली आहे. आपणांला सोडून माझ्या शिजूचे रक्षण करण्यास कोणो समय मला तरी दिसत नाही.”

त्या ब्राह्मणाची ती दीन वाणी ऐकून कृष्ण म्हणाला—“जो कोणी माझ्याकडे येऊन रक्षण करत म्हणून विनंती करतो त्याचे रक्षण करणे माझे कर्तव्य आहे. परंतु मी तर यावेळी यज्ञ दीक्षा घेऊन बसलो आहे. येथून उठून कोठे जाणे किसे शक्य होणार? काय करावे, हेच मला सुचत नाही.”

अर्जुन जवळ उभा राहून कृष्ण जे म्हणाला ते ऐकत होता. म्हणाला—“कृष्ण! तुला काळजी करण्याचे कारण नाही. मला आशा कर, मी या ब्राह्मणाबरोबर जाऊन त्याच्या मुलाचे रक्षण करतो.”

कृष्ण स्मित करून म्हणाला—“हे काम तुला जमेळ का?”

अर्जुनाला कृष्णाचे ते वाक्य शोबलं. त्याला त्यात त्याचा अपमान वाटला तो मान खाली करून बसला. ते पाहून कृष्ण म्हणाला—“ठीक, जा. पण एकदा जाऊ नकोस. बलराम, प्रद्युम्न सात्यकी व इतर भादवदीसंना बरोबर घेऊन जा. आपल्या बलाचा गर्व करू नये.”

अर्जुन कृष्णाच्या आलोप्रमाणे भादव वीराना बरोबर घेऊन त्या ब्राह्मणाच्या गावी निघाला.

इतक्यात दुकून कोण्हेकुई ऐकू वाली सुर्ये मावळत्यासारखा काळोख पडू लागला. एक मोठा आकाज माला आणि एक तारा जमिनीवर येऊन आदळला. त्याच वेळी ब्राह्मणाच्या बायकोच्या पोटात दुसू लागले. ब्राह्मणाने ती गोष्ट अर्जुनाला कळविली. सर्व बापापली शस्त्रास्त्रे घेऊन पाहारा देऊ लागले.

मध्यरात्रीची वेळ होती. ब्राह्मणाची बायको बाळंत झाली. मुलाच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला. इतक्यात बायकांचे ओरडणं सवीना ऐकू आले—“उरेरे! गेला रे निघून गेला!” मुलाचे रडणं आकाशात ऐकू येऊ लागलं.

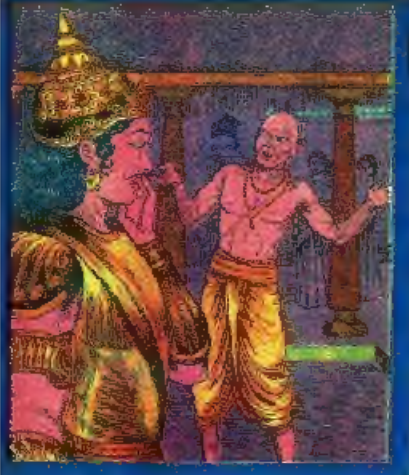
अर्जुन व इतर नीगांनी सारवुटी करून सर्व आकाश अज्झातून नाकले. पण न्यांना काही दिसल नाही. कोणाला बाण लागला नाही व कोणी आकाशातून खाली पडला नाही. सर्व चकित होऊन आकाशाकडे पहात राहिले.

सुद्ध स्त्री पुरुषांनी अर्जुन व इतर वीरांची निंदा केली. ब्राह्मण अर्जुनासमोर येऊन

रामाने म्हणाला—“कृष्णासमोर आपल्या सौम्या बहाया मारत्यास आणि मुलाला वांचविण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतलीस. कृष्णाविषाय इतर कोणास मुलाचे रक्षण करणे शक्य नाही हे मी पूर्वीच सांगितलं होतं. नसुने आपल्या सौम्यास व पराज-याच्या बहाया मारणं सोडून दे. वांचवायला आला होतास वांचवू शकला नाहीस अशा तऱ्हेने धमंहाती करून तू पापाचा वांटेकरी झाला आहेस. तुला या पापाचा बहुधाश मिळेल. तुला ते पाडीव व त्याचा तो प्रताप कळला. आता सुशाठ जाल्या वाटेने जा.”

आंबोबा

ब्राह्मण उलट पावली कुण्याकडे परतला. त्याच्या पाठोपाठ अर्जुनादिक पण ब्राले. अर्जुनाला समोर मानखाली करून उभा असलेला पाहून कुण्व म्हणाला—“यात दुःखी होण्याचे कारणे काय? या सव्ने प्रकाराचे कारण तुला कळणार नाही, मी पुन्हा वेव्हारंती सांगेन.” असे सांगून कुण्वाने आपला सारथी बालक पाळा ओलावून रथ तयार करायला सांगितले.

बाळकाने कुण्याच्या रथाला सैन्य, सुग्रीव मेघपुण्य व पलाहका नामक चार घोडे जुंपले आणि, गरुडध्वज रथावर बांधला. अर्जुनाला रथ चालवायला सांगून

स्वतः कुण्व रथात बसला. रथ उत्तर दिशेला निघाला. जंगल, पर्वत व नद्या ओलांडून कुण्वचा रथ समुद्र किनाऱ्यावर आला. समुद्र मनुष्यरूप घेऊन कुण्यासमोर हात ओढून उभा राहिला व म्हणाला—“श्रीमो! काय आज्ञा आहे?”

“काही नाही मर्यादा रथाला वाट वे” कुण्व म्हणाला.

ते ऐकून समुद्र म्हणाला—“श्रीमो! मी आपल्या रथाला वाट करून दिली तर इतर लोक माझी निंदा नाही का करणार? आपणच नाही का माझी सुष्टी करून कधी पार व करण्यासाठी हे अपमान रथ मला दिले?”

“माझ्याबरोबर इतरांची तुलना क्हाला? मी जे काय करू शकतो ते इतरांचा शक्य आहे का? माझ्यासाठी व एका गरीब दुःखी ब्राह्मणासाठी तुला वाट द्यावीच लागेल. मी पुढे निघून येण्यावर पाहिले तर वाट बंद कर.” कुण्व म्हणाला.

समुद्राने विस्तार होऊन वाट दिली. कुण्वचा रथ उत्तरेकडील कुरु भूमीत शिरला व ती पार करून बंधमादन पर्वताकडे निघाला.

त्यावेळी सहा वर्षांत-अर्धत, वैजयंत, नील, स्वेत, इंद्रकूट व कैलास निरनिराळ्या प्रकारच्या घातूंचे अलंकार धारण करून समोर येऊन कृष्णाला म्हणाले-“प्रभी काय वाजा आहे?”

“माझ्या रथाला जायला वाट या.” कृष्ण म्हणाला.

तेव्हा सर्व बुद्धा मोकून उभे राहाले व रथ पुढे निघून गेला.

मेधांसमूह जाणाऱ्या सूर्यासारखा त्या पर्वतातून कृष्णाचा रथ पुढे पात होता. नंतर सर्वच काळोख चडला. घोडे घाबरून जाऊन त्यांनी उभे राहाले. दगडासारख्या घनांमधून रावर शरवृष्टी करून काळोखाचा पडदा कृष्णाने फाडला व अर्जुनाला आज्ञा केली-“रथ पुढे जाऊ दे.”

पुष्कळ पुढे गेल्यावर कोटी सूर्याच्या प्रकाशा सारखा प्रकाश एका जागी दिसला. कृष्णाने स्थिर करून अर्जुनाकडे, व त्या

ब्राह्मणाकडे पाहिले व रथातून उतरून त्या प्रकाशात धिरला.

“हा प्रकाश काय आहे बुवा? एकटा कृष्ण कसा काय जाणार आत? काय होणार अन्ता?” या विचारात अर्जुन किर्तव्य विमूढ स्थितीत उभा असता कृष्ण त्या प्रकाशातून परत येत असलेला दिसला. त्याच्या पाठीमाद तीन ब्राह्मण कुमार येत असलेले दिसले. कृष्णाच्या हातात नुकतेच जन्मलेले एक मुल होते.

कृष्ण त्या ब्राह्मणाला त्याची मुले देऊन म्हणाला-“आतां यांच्या वंगाला कोणी हात लावणार नाही.” ब्राह्मण व अर्जुन दोघे नम्रित होऊन कृष्णाकडे पहात होते.

रथ ज्या वाटेने गेला होता त्याच वाटेने परत आला. कृष्णाने ब्राह्मणाला जेवायला वाढले, खूप दक्षिणा दिली व गोधन देऊन निरोप दिला.

अरण्यपुराण

[२४]

मौवलीने एकदां चहूकडे दृष्टी फिरविली आणि जमिनीवर लकाकणारी वस्तु मूठीत घेऊन पाहिले.

“ओहो मनुष्य जातीत उपयोगी पडणारी वस्तु दिसते आहे ही. ही वस्तु मिचळत आहे. ती गव्हाच्या रंगाची होती. एवढाच काय तो फरक होवूहीत आहे.” असे म्हणत त्याने सोन्याची नाणी जमिनीवर फेकून दिली. त्या काळोखाच्या खोलीत काही फूटाखाली सोन्याची व चांदीची नाणी होती. त्यात अर्धवट बुडलेल्या अंबाच्या होत्या. अंबाच्या पण सोन्याच्या होत्या आणि त्या अंबारीचे खाव व पाय रत्नसंचित होते. नंतर राजांदा व महाराजांना बसण्यासाठी केलेल्या होत्या चांदीने मढवलेल्या पारल्या होत्या. त्या पांढऱ्या फणवात्याचे म्हणणेबरोबर होते. या सर्व वनाची किंमत लावणे

बसण्य. किरकेंक शतके शुद्ध करून सगुपी राज्ये लुटून जमा केलेला तो अजिना होता. व्यापार व प्रजेवर कर लावून जमा केलेले ते सर्व वन होते.

परंतु मौवलीला त्या सर्व वनाची किंमत कशी काय कळणार? तलबारीवर त्याची नजर गेली. परंतु त्याच्या फटधारीसारखी एकीला ही मूठ नव्हती म्हणून त्याने तलबारी हातात घेऊन फेकून दिल्या. नंतर त्याची नजर एका अंकुशावर गेली. त्याच्या मुठीच्या टोकाळा लाल मणी नावाच्या रत्नाची एक सुंदर गोळी बसवलेली होती. त्याच्या खाली आठ ईश लांब मीलमणी मढवलेले होते. बाकी मूठ हस्तीदंती होती. पोलादी व आणकडीदार होता. रथाच्यावर अंकुश हस्तीची चित्रे कोरलेली होती. तो अंकुश मौवलीला फार आवडला.

मोवलीला दसका मम्म झालेला पाहून श्वेत फणवाला नाग म्हणाला—“मी हे सर्व पहायला तुला सवड दिली त्या बदल तु आपला जीव ओवाळून टाकायला तयार आलास तर त्यांत नवल काय? मी तुझ्यावर हे उपकार केले आहेत!”

“हे सर्व काय कामाचे, मला नाही माहीत. पण ही एक बस्तू उजेडात पाहून मी सांगित उपयोगी होईल की नाही हे.” असे म्हणत मोवलीने अंकुश उचलला व म्हणाला—“हे सर्व तुझाच आहे नव्हे का? मला फक्त ही एक बस्तू देतोस का? तुला खायला मी वाटेल तितके बेडूक आणून देईन.”

श्वेत फणवाला नाग व्यंग्यबोक्तीने म्हणाला—“अवश्य देईन, येथून तुझे पाऊल बाहेर पडेलयत.”

“अरे तर मी येतो येथे काळोसत आहे मला खंडी पण लागत आहे. हा अंकुश रानात घेऊन आईन.” मोवली म्हणाला.

“तुम्हा पायाजवळ काय पडले आहे, एकदा पहा!” नाग म्हणाला.

मोवलीने उचलून पाहिले. मनुष्याच्या ओम्हाची कवडी होती. “ही तर मनुष्याच्या ओम्हाची कवडी दिसते आहे. तिकडे आणखी दोन आहेत.”

“ते काही वर्षांपूर्वी हे घन उचलून न्यायला आले होते. काळोखांतच मी त्यांचा समाचार घेतला व ते येथून पुन्हा कधी हळूले नाहीत. आता उरली काय ती त्यांची ही कवडी आहे.” नाग म्हणाला.

“हे घन व हा साठा मला काय करायचा आहे तो? मला फक्त हा अंकुश हवा आहे. हा तू दिलसत तर मला शिकारीला उपयोगी पडेल. नसला तरी शिकार वाढणार नाही. मी विचारी प्राण्यांशी भांडत नाही, तुझ्या बांधवांपासून मी अन्न मंत्र शिकून घेतला आहे.”

“येथे अन्नय मंत्र फक्त माझाच चालतो.” पांडरा नाग म्हणाला.

कावाच्या बोळ्यासून जणू काही छिन्म्या बाहेर येऊ लागल्या. त्याने पुढे होऊन श्वेत नागाला विचारले—“मनुष्याला घेऊन घायला कोणी सांगितले होते?”

“होय, मीच सांगितले होते. मनुष्याला पाहून एक दूध जोडले. म्हणून वाटले की एखादा पुन्हा पहावे पण हा तर नाग-जातीच्या नाघेत बोलतो,” श्वेत नाग म्हणाला.

“पण तेव्हां ठार करण्याची भाषा नव्हती. तरमग तुझ्या मते मी एकटा अरण्यात जाऊन सांगू की मी मोवलीला मृत्यु मुखात ओढून आलो?” कावाने विचारले.

श्वेत नाग तोन्हात म्हणाला—“मी कोणाला ठार करणार आहे हे पाहिल्याने सांगण्याची संवय मला नाही. तू येथे रहा किंवा जा. भितीत भुयार आहेस. माकडांचा जीव घेणारा तू, जास्त बळबळ करू नकोस. मी तुघी यानगुटी फक्त जिवळी तरी पुरे. भस्म होऊन जाशील. येथे जो आला तो जिवंत परतला नाही. मी या नगराच्या खजिन्याचा रक्षक नाग आहे.”

“अरे काळोखातल्या किड्या! मी पुन्हा तुला सांगतो, ऐक. तुझा राजा नाही व त्याची राजधानी पण नाही. खारी बाजूला फक्त अरण्य आहे, अरण्य!” कावा म्हणाला.

“हा खजिना आहे ना! एक काम कर या. तू या तरुणाला पळायला सांग आणि मग पहा संमत. कावा आणि ए पोरा, तुझी पळा. खेळ खेळू या.” श्वेत नाग म्हणाला.

कावाच्या ओम्हानर हात ठेवून मोवलीने त्याच्या कानात सांगितले—“या श्वेत नागाला आजपर्यंत मनुष्य जातीची गर्दीच काय ती माहीत आहेसे दिसते. माझ्या विषयी त्याला

पुरी कल्पना नसणार. त्याला शिकार हवी आहे, रोक आनंदाने.”

मीवलीने आपल्या हातातला अंकुश बटविशी नेम मकन रवेत नागाच्या मानेवर टाकला. त्याच्या वजना खाली रवेत नागाची हालचाल मंद पडली. त्याचे सर्वांग पिळबद्ध लागले. कावाने त्याच्यावर डडी मारली आणि ओरडला-“मोकली ठार कर माला!”

मीवलीचा हात कटपारीवर गेला. पण म्हणाला-“वाळा माही मारणार. मला भूक लागेल तेव्हाच ठार करीन.” असे म्हणत मीवलीने रवेत नागाची मान धरून त्याचे तोंड कटपारीने विरले व म्हणाला-“कावा, पहा तर! माझ्या जबड्यात विषाच्या पिशव्या आहेत पण त्या काळ्या पडल्या आहेत. विष गोठून गेले आहे.”

मीवलीने रवेत नागाच्या मानेवरचा अंकुश उचलला व त्याची मान सोडून म्हणाला-“राजाच्या सजिन्याचे रक्षण करायला नवा

रक्षक नेमला पाहिजे. हा तर, उपाशी निर्जीव रक्षक आहे. रवेत नागा! तू मूर्खपणा केलास. पाहिजे तर तुच पळ आता, आपण कोळ खेळू यां.”

“हा माझा अपमान असला वाटतो मला. मला ठार कर.” रवेत नाग म्हणाला.

“तुला मी नाही ठार करणार. हा अंकुश मी वेळीस कातो. मी तुला जिवले ना, याची आठवण म्हणून.” मीवली म्हणाला.

“तो ठेवून तुला मरण न येवो. माझ्या राजधानीत प्रत्येकाला याच्या पायीच मरण आले. कारण तुझा हातात हा अंकुश फार रिबल टिकवार नाही. रागटी मनुष्या! दिवस हातातून हिसकावून घेणाऱ्याच्या हातातपण तो राहणार नाही. हा कित्येकांचे बळी घेईल. माझ्या अंगात आता धक्का उरली नाही. आता मला जे काम करावयाचे आहे, ते हा अंकुश करील. तो मृत्यु आहे. मृत्यु! मृत्यु!” रवेत नाग म्हणाला.

७८. मुस्तांग पर्वतातल्या गुहा

मुस्तांग नावक प्रदेश नेपाळच्या उत्तरेला आहे. फक्त ७५० चौरस मैल पसरलेल्या या प्रदेशाचा एक चडा आहे. या प्रदेशात या गुहेसारख्या अनेक गुहा आहेत. या गुहा कोणी न केवळ कोरून काढल्या कोपाराला माहीत नाही. या गुहात प्रवेश करण्यास विशेष साधनांची गरज वसते.

